

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษากรณีของลำน้ำผู้หนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหนองใหญ่ ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น ตามที่ผู้วิจัยตั้งกรอบแนวคิดไว้ว่า ปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรม กำหนดความคิด ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บ ฉะนั้นผู้วิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้านที่มอลำน้ำผู้หนึ่งอาศัยอยู่ดังต่อไปนี้

4.1 สภาพทางกายภาพ

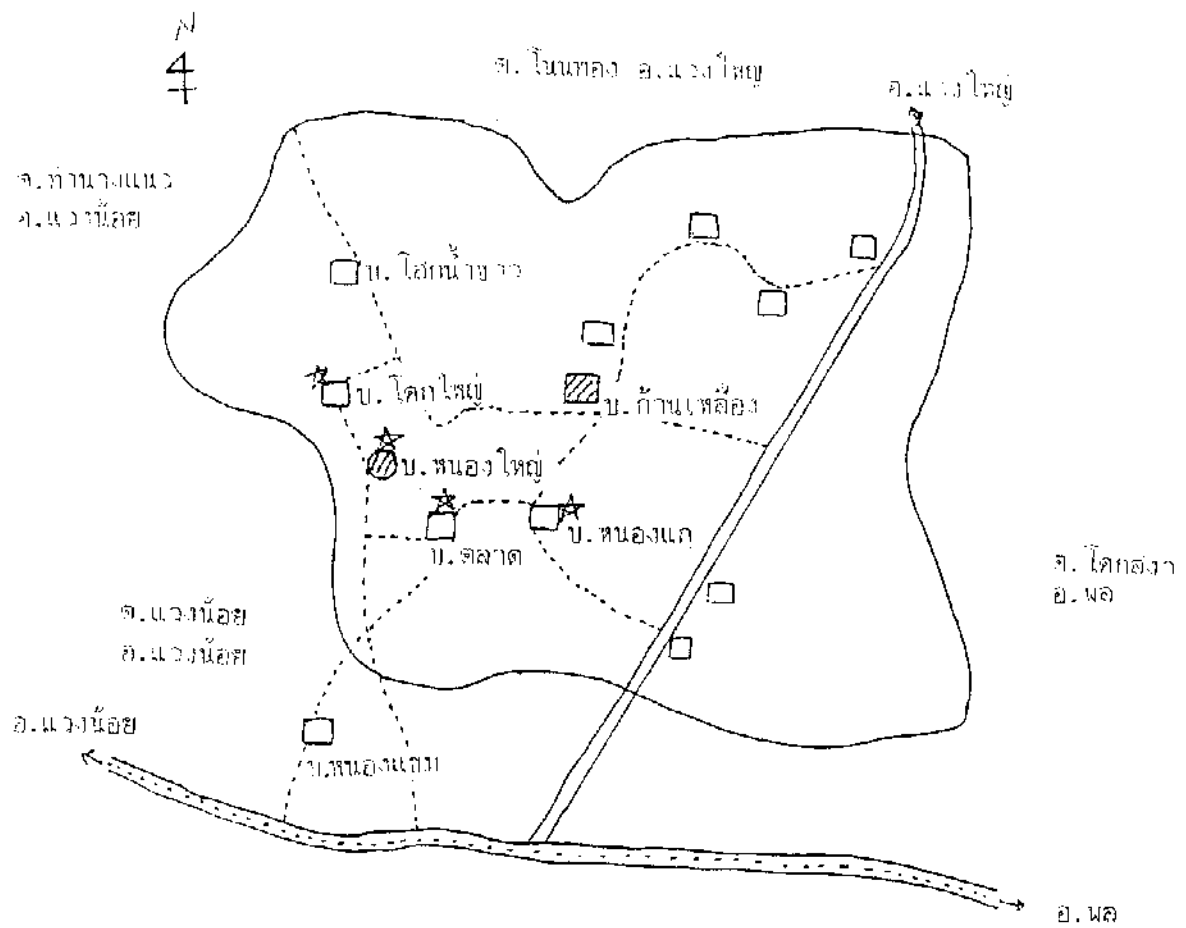
4.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

หมู่บ้านหนองใหญ่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอพล ประมาณ 20 กิโลเมตร และอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอแวงน้อยประมาณ 10 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดกับชุมชนอื่น ๆ ดังนี้ (ภาพที่ 2)

ทิศเหนือ	ติดกับหมู่บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย
ทิศตะวันตก	ติดกับหมู่บ้านโคกใหญ่ ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย
ทิศตะวันออก	ติดกับบ้านตลาด ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย
ทิศใต้	ติดกับบ้านหนองแถม ตำบลแวงน้อย อำเภอแวงน้อย

4.1.2 การคมนาคม

ทางเข้าออกหมู่บ้านนั้นใช้ถนนราช. จากบ้านโสกน้ำขาว บ้านหนองใหญ่ไปอำเภอแวงน้อยซึ่งเป็นทางลูกรังที่สร้างขึ้นเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2527 และถนนจากอำเภอแวงน้อยไปยังอำเภอพล ซึ่งเป็นทางลาดยางไปมาได้สะดวก ชาวบ้านมักเดินทางไปตลาดหรือซื้อหาสินค้าที่อำเภอพลมากกว่าไปที่อำเภอแวงน้อย เนื่องจากเป็นเมืองใหญ่ตลอดจนมีรถโดยสารประจำทางเป็นรถสองแถววิ่งผ่านหมู่บ้าน นอกจากนั้น ชาวบ้านมักจะ เหมารถยนต์ส่วนตัว

ภาพที่ 2 แผนที่ตำบลบ้านเหลียง อ. แวงน้อย จ. ขอนแก่น ที่แสดงบ้านหม้อลำน้ำ
ในการศึกษาครั้งนี้

- หมู่บ้าน
- ถนนระหว่างหมู่บ้าน
- == ถนนทางหลวงสายอ. แวงน้อย-อ. แวงใหญ่
- == ถนนทางหลวงสายอ. แวงน้อย-อ. พอ
- เขตตำบล
- ☆ บ้านหม้อลำน้ำ

ของเพื่อนบ้าน ไปตลาดอำเภอพลเพื่อขายสินค้าการเกษตรและซื้อของใช้ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ประมาณ 3 คับ

4.1.3 แหล่งน้ำที่สำคัญ

แหล่งน้ำที่สำคัญสำหรับชาวบ้านได้แก่ หนองใหญ่และหนองน้อย ซึ่งอยู่ระหว่างบ้าน หนองใหญ่และบ้านโคกใหญ่ ชาวบ้านจะใช้น้ำเพื่อการเกษตร คือนำไปรดผัก และใช้อาบ นอกจากนั้นยังใช้เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญคือ เป็นแหล่งที่ไข่เก็บรากบัวและผัก ธรรมชาติอื่น ๆ ไปขายที่ตลาด นอกจากนี้ในอาณาเขตของหมู่บ้านยังมีลำห้วยหาค และ ลำห้วยตลาด ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ลำห้วยโสภโกลอยู่ทางทิศตะวันตกของ หมู่บ้านในลำห้วยที่กล่าวมาจะมีเขื่อนกั้นน้ำขนาดเล็กเพื่อกั้นน้ำไว้ใช้ แต่ในฤดูแล้งน้ำมักแห้ง ขอด ทำให้มีผู้ใช้น้ำในลำห้วยน้อย ยกเว้นการนำไปรดผัก ในสมัยก่อนในลำห้วยเหล่านี้จะมี ปลาชุกชุมมาก แต่ปัจจุบันพบว่ามีปลาอยู่น้อย ชาวบ้านจึงมักไปหาอาหารธรรมชาติในแหล่ง น้ำอื่น ๆ ที่ไกลออกไปจากหมู่บ้าน

นอกจากการใช้น้ำจากแหล่งที่กล่าวมา น้ำสำหรับใช้อุปโภคของชาวบ้านยังพบว่ามี บ่อบาดาลอยู่อีก 7 บ่อ ในจำนวนนี้เป็นบ่อบาดาลส่วนรวม 4 บ่อ คืออยู่ในบริเวณหมู่บ้าน 2 บ่อ และอยู่ในบริเวณวัดอีก 2 บ่อ แต่เมื่อถึงปีพ.ศ.2536 ได้รับงบประมาณจากกระทรวง สาธารณสุขให้จัดทำประปาหมู่บ้าน และมีผู้ใช้น้ำจากประปาหมู่บ้านดังกล่าวประมาณ 50 ครัวเรือนจากทั้งหมด 70 ครัวเรือน นอกจากนี้ผู้ที่ไม่มีน้ำประปา ได้ใช้กับญาติหรือเพื่อน บ้านที่มีอยู่ หรือไม่ก็ใช้น้ำบ่อบาดาล

4.1.4 ป่าไม้

สภาพป่าไม้บริเวณโดยรอบหมู่บ้านที่เคยมีในอดีตหมดลงแล้ว แต่ยังมีป่าโคกซึ่งอยู่ ห่างจากหมู่บ้านออกไปประมาณ 7-20 กิโลเมตร ซึ่งเป็นป่าสงวน แต่เดิมชาวบ้านใช้เป็น บริเวณทำไร่ จนถึงเมื่อปีพ.ศ.2519 ทางรัฐบาลจึงประกาศเป็นป่าสงวนและห้ามชาวบ้าน เข้าไปทำกินในบริเวณดังกล่าว สามารถทำได้เพียงใช้เป็นบริเวณเก็บหาอาหารและของป่า ต่างๆเท่านั้น แต่ปัจจุบันจำนวนพืชผักและสัตว์ต่างๆ มีลดน้อยลง ชาวบ้านจึงใช้ประโยชน์ โดยตรงจากป่าน้อยลงด้วย นอกจากป่าโคกที่กล่าวมา ยังพบว่ามีป่าช้าของหมู่บ้านโคกใหญ่ ซึ่งใช้เป็นบริเวณเผาศพ แต่สภาพป่าเสื่อมโทรมลงมาก

4.1.5 สภาพดิน

สภาพดินโดยรอบหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นดินทรายซึ่งเก็บน้ำไม่ได้ดี ชาวบ้านใช้ทำนาที่เรียกว่า "นาโคก" อันเป็นที่นาซึ่งอยู่ในบริเวณที่สูง ทำให้ได้ผลผลิตไม่ดี

4.2 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

4.2.1 ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้าน

บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านในสมัยก่อนเป็นที่อุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าและมีหนองน้ำที่สามารถใช้น้ำได้สะดวก ดังนั้น ชาวบ้านตลาดและบ้านหนองแขมที่นำวัวควายเข้ามาเลี้ยงเห็นว่าเป็นที่เหมาะสม วัวควายก็สามารถกินน้ำได้สะดวก จึงได้มาปลูกสร้างกระท่อมและบ้านเรือนอยู่รอบๆหนองน้ำแห่งนี้เรื่อยๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2450 เป็นต้นมา นอกจากชาวบ้านเหล่านี้แล้วยังมีญาติพี่น้องของหมู่บ้านเหล่านี้ ซึ่งอยู่ที่มหาสารคาม หรือร้อยเอ็ด ก็ได้ย้ายมาอยู่เรื่อย ๆ เมื่อถึงปี พ.ศ.2462 จึงได้ตั้งเป็นคุ้มหนึ่งของบ้านตลาด หมู่ที่ 5 ตำบลแวงน้อย อำเภอพล โดยมีพ่อที่เป็นกำนันในหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อปีพ.ศ.2514 ได้แยกออกมาจากบ้านตลาด และได้ตั้งชื่อว่าบ้านหนองใหญ่ เป็นหมู่ที่ 7 แล้วขึ้นอยู่กับตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย มาจนถึงปัจจุบัน

4.2.2 ประชากรและการอพยพ

ในปัจจุบันปีพ.ศ.2537 มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งสิ้น 70 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมด 393 คน จำนวนสมาชิกต่อครัวเรือนประมาณ 5.06 คน เมื่อเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านก็มีประชากรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไรก็ตาม ประชากรในหมู่บ้านเดิมก็มีการอพยพไปอยู่หมู่บ้านอื่นที่มีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าเรื่อยๆเช่นกัน เช่น ไปยังจังหวัดอุดรธานี ชัยภูมิ บุรีรัมย์ เป็นต้น การอพยพออกจากหมู่บ้านเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 โดยครอบครัวแรกย้ายไปอยู่ที่อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี หลังจากนั้นอีก 6-7 ครอบครัวก็ย้ายตามไปอยู่ที่เดียวกัน นอกจากนี้ บางครอบครัวได้ย้ายไปอยู่ที่อำเภอสร้างคอม จังหวัดอุดรธานี อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดหนองบัวลำภู และจังหวัดชัยภูมิ ลักษณะของการอพยพคือ ได้รู้จักที่แห่งใหม่จากลูกสะใภ้หรือลูกเขย หรือรู้จักจากเพื่อนร่วมงานที่กรุงเทพฯแล้วครอบครัวหนึ่งก็จะตัดสินใจย้ายไปก่อน หลังจากนั้นก็จะมาชวนญาติพี่น้องย้ายติดตามไป ทำให้ชาวบ้านมีญาติ

พี่น้องหรือคนที่รู้จักอยู่ต่างถิ่นและต่างจังหวัดไกลๆมากขึ้น อันเป็นเครือข่ายทางสังคมที่กว้างมากขึ้น

4.2.3 การถือครองที่ดิน

ในหมู่บ้านมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 1,028 ไร่ เป็นพื้นที่นา 866 ไร่ และพื้นที่ไร่ 36 ไร่ ข้อมูลจากแบบสอบถาม 66 ครอบครัวจากทั้งหมด 70 ครอบครัว พบว่า มีครอบครัวที่ไม่มีที่นา 9 ครอบครัว ครอบครัวที่มีที่นา 57 ครอบครัว ในจำนวนครอบครัวที่มีที่นามีผู้ที่มีที่นามากที่สุดคือมี 48 ไร่ ครอบครัวที่มีที่นาล้นที่สุดคือมี 1.5 ไร่ (ตารางที่ 3) ตามความคิดเห็นของชาวบ้านบอกว่า ครอบครัวที่มีที่นาตั้งแต่ 15 ไร่ขึ้นไปจึงจะทำงานได้พอ กินตลอดปีชาวบ้านหนองใหญ่จึงถือว่ามีที่นาไม่มาก และส่วนใหญ่จะปลูกข้าวไว้บริโภคเพียงเฉพาะในครัวเรือนเท่านั้น ถ้าปีใดฝนตกชุกมีน้ำอุดมสมบูรณ์ทำให้ได้ผลผลิตมาก จึงจะมีโอกาสได้ขาย

ตารางที่ 3 การถือครองที่ดินของชาวบ้านหนองใหญ่

ขนาดของที่ดิน	จำนวนครอบครัว
ไม่มีที่ทำกิน	9
1-10 ไร่	15
11-20 ไร่	24
21-30 ไร่	13
31-40 ไร่	3
41-50 ไร่	2
รวม	66

4.2.4 อาชีพ

ข้อมูลจากแบบสอบถาม พบว่า 61 ครอบครัวใน 66 ครอบครัวมีอาชีพทำนา อีก 5 ครอบครัวไม่ทำนาแต่ทำอาชีพอย่างอื่น เช่น เลี้ยงหมู ครุ ขายของชำ และรับจ้าง ซึ่งเป็นจำนวน 5 ครอบครัวจาก 9 ครอบครัวที่ไม่มีที่นาดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนอีก 4 ครอบครัวที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองนั้น ได้เช่าที่นาครอบครัวอื่นทำ

การทำนาของชาวบ้านต้องอาศัยน้ำฝนเท่านั้น และสามารถปลูกข้าวได้เพียงปีละครั้ง ส่วนในช่วงฤดูแล้งก็ไม่สามารถปลูกพืชอย่างอื่นได้อีก ยกเว้นผักสวนครัวที่ปลูกในฤดูหนาวเพียงไว้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น รายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมาจากอาชีพเสริมคือพบว่า มีอยู่ถึง 37 ครอบครัวจากการสอบถามทั้งหมด 66 ครอบครัว มีสมาชิกในครอบครัวไปทำงานที่ต่างจังหวัดและส่งเงินมาให้ทางบ้านใช้ประจำ ซึ่งส่วนใหญ่ทำงานเป็นลูกจ้างในกรุงเทพฯ นอกจากนั้น สมาชิกของครอบครัวที่ยังอาศัยอยู่ในหมู่บ้านก็จะออกไปทำงานรับจ้างในบริเวณที่ใกล้หมู่บ้าน เช่น รับจ้างตัดอ้อย เป็นกรรมกรก่อสร้าง เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวบ้านที่ผ่านมา พบว่า เมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา เริ่มมีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขาย คือ การปลูกมันสำปะหลังในที่ที่ไม่สามารถทำนาได้ และในบริเวณป่าโลกดั้งที่กล่าวมาแล้ว แต่ต่อมาเมื่อทางการประกาศเป็นเขตป่าสงวน ประกอบกับราคามันสำปะหลังตกต่ำ และการปลูกมันสำปะหลังทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ชาวบ้านจึงได้เลิกปลูกมันสำปะหลังและหันมาประกอบอาชีพรับจ้าง ปลอຍให้ที่ดินว่างเปล่าเป็นที่เลี้ยงวัวควาย และเมื่อถึงปี พ.ศ. 2521-2522 ชาวบ้านเริ่มไปทำงานที่กรุงเทพฯ มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด งานที่ทำส่วนใหญ่จะเป็นกรรมกรก่อสร้าง กรรมกรในโรงงาน และเมื่อถึงปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านบางส่วนเริ่มไปทำงานที่ต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศแถบตะวันออกกลาง สิงคโปร์ บรูไน จนปัจจุบันนิยมไปทำงานที่ประเทศไต้หวัน ซึ่งมีอยู่ถึง 7 คน

นอกจากอาชีพรับจ้างซึ่งเป็นรายได้หลักของชาวบ้านดังที่กล่าวมาแล้ว การเลี้ยงสัตว์นับว่าเป็นอาชีพเสริมอย่างหนึ่งที่หารายได้ให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี สัตว์เลี้ยงที่นิยมเลี้ยงกันมากที่สุดคือ ควาย พบว่า ครอบครัวที่มีควายมีอยู่ถึง 37 ครอบครัวจาก 66 ครอบครัว นับรวมทั้งหมดได้ 108 ตัว ครอบครัวที่มีควายมากที่สุดมี 10 ตัว อย่างไรก็ตามรายได้จากการขายควายมักมีไม่มากนักเนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้ใช้งาน จึงมักไม่ขายส่วนที่เลี้ยงไว้ขายโดยเฉพาะคือ วัว พบว่ามีอยู่ 17 ครอบครัวจาก 66 ครอบครัวที่เลี้ยงวัว

รวมเป็นทั้งหมด 58 ตัว ครอบครัวที่มีวัวมากที่สุดมี 15 ตัว และการเลี้ยงหมูซึ่งมีอยู่ 8 ครอบครัวจาก 66 ครอบครัว รวมเป็นทั้งหมด 89 ตัว ครอบครัวที่เลี้ยงหมูมากที่สุดมี 40 ตัว เมื่อเปรียบเทียบการเลี้ยงหมูกับการเลี้ยงวัวแล้ว พบว่า การเลี้ยงหมูจะเป็นที่นิยมน้อยกว่าการเลี้ยงวัว เพราะต้องลงทุนสูงในการซื้ออาหารสัตว์ และปัจจุบันราคาหมูก็ไม่ดี ส่วนการเลี้ยงไก่ นั้น พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะเลี้ยงไก่คือมีถึง 55 ครอบครัวจาก 66 ครอบครัว ส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้บริโภคในครอบครัวและแบ่งขายบ้างบางส่วน ส่วนการเลี้ยงเป็ดมีเพียง 13 ครอบครัวเท่านั้น ซึ่งจะเลี้ยงไว้กินทั้งไข่และเนื้อจะไม่ค่อยขาย

4.2.5 การศึกษา

ชาวบ้านส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับคือ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนผู้สูงอายุมักไม่ได้เรียนหนังสือ ทำให้อ่านหนังสือไม่ออก เขียนไม่ได้ ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามทั้งหมด 66 ราย พบว่า มีผู้จบการศึกษาภาคบังคับจำนวน 56 ราย มากกว่าการศึกษาภาคบังคับ 1 ราย ซึ่งประกอบอาชีพครู และมีผู้ไม่เคยเรียนหนังสือ 9 ราย

4.2.6 การสาธารณสุข

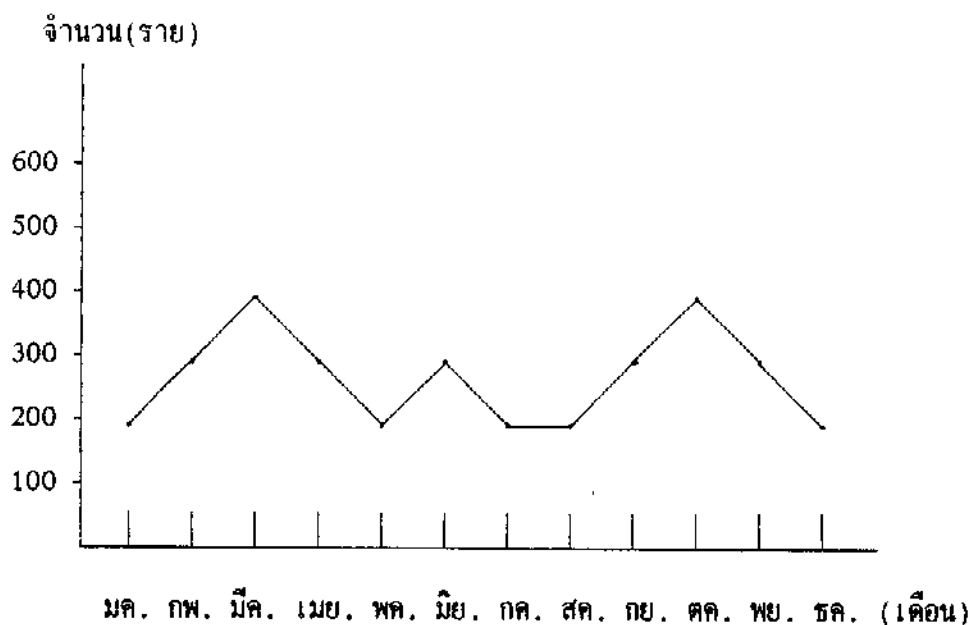
1) รูปแบบการเจ็บป่วยของชาวบ้านหนองใหญ่

จากสถิติของสถานอนามัยตำบลก้านเหลือง พบว่า จำนวนผู้ที่มารับบริการรักษาพยาบาลที่สถานอนามัยในปี พ.ศ.2535 ซึ่งไม่รวมผู้ที่มารับบริการที่บ้านของเจ้าหน้าที่ที่ผู้วิจัยสามารถรวบรวมได้ดังนี้

ตารางที่ 4 จำนวนผู้มารับบริการที่สถานอนามัยตำบลก้านเหลืองปี พ.ศ.2535

เดือน	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
จำนวน (ราย)	209	342	446	279	217	310	222	217	268	410	284	206	3410

ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภูมิกราฟเส้นได้ดังนี้

ภาพที่ 3 กราฟแสดงจำนวนผู้ป่วยที่มารับบริการที่สถานอนามัย

ตำบลก้านเหลืองปี พ.ศ. 2525

จากข้อมูลที่รวบรวมได้ เป็นสถิติผู้ป่วยที่มารับบริการทั้งตำบล อย่างไรก็ตามสามารถอธิบายลักษณะการเจ็บป่วยได้ดังนี้ จากข้อมูลปรากฏว่ามีผู้มารับบริการจำนวนมากอยู่ 2 ช่วง คือ ช่วงแรกระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน และช่วงที่สองระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือนพฤศจิกายน ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในด้านการประกอบอาชีพทางการเกษตร กล่าวคือ ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคมเป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าว และช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนสิงหาคมเป็นช่วงการปักดำ ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีภาระกิจในการทำนาซึ่งมีเวลาว่างน้อย ทำให้มีโอกาสไปหาหมอน้อย ยกเว้นผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยมาก ทำให้พบว่าสถิติการมารับบริการที่สถานอนามัยน้อยกว่าช่วงอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่มีภาระในการทำนาก็พบว่าผู้ป่วยมารับบริการที่สถานอนามัยมากในช่วงเดือนมิถุนายน เนื่องจากย่างเข้าสู่ฤดูฝนและเป็นช่วงที่มีอากาศเปลี่ยนแปลงทำให้ชาวบ้านเป็นโรคทางเดินหายใจมาก ลักษณะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปพบหมอในช่วงที่มีการว่างงานมาก สถิติดังกล่าวไม่ได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ป่วยมีการเจ็บป่วยมากในช่วงใด แต่ชี้ให้เห็น

ว่ามีผู้มารับบริการที่สถานื่อนามัยมากในช่วงใดเท่านั้น

อย่างไรก็ตามเนื่องจากที่สถานื่อนามัยมีอุปกรณ์เครื่องมือทางการแพทย์น้อยประกอบกับขีดความสามารถในการตรวจวินิจฉัยและให้การรักษาได้เฉพาะโรคบางอย่าง จากข้อมูลโรคที่ตรวจพบในสถานื่อนามัย จึงพบว่า โรคที่ชาวบ้านเป็นกันมากได้แก่ อาหารเป็นพิษ บิด ท้องร่วง โรคบิด ไข้หวัดใหญ่ ตับอักเสบ อีสุกอีใส ไข้ไม่ทราบสาเหตุ อูจจาระร่วง และโรคไม่ติดต่อกับชาวบ้านเป็นกันมากคือโรคเบาหวาน และการปวดเมื่อยเนื่องจากการทำงานหนัก เป็นต้น

2) การเลือกแหล่งบริการรักษาพยาบาลของชาวบ้านหนองใหญ่

ในสมัยที่ยังไม่มีสถานื่อนามัยและโรงพยาบาล เมื่อชาวบ้านเกิดการเจ็บป่วย ก็จะไปรักษากับหมอพื้นบ้านหรือรักษาด้วยตนเองซึ่งหมายถึงการอดทนต่อความเจ็บปวด การใช้ยาสมุนไพรหรือยากลางบ้าน และการนวด การควบคุมอาหารเช่นการจะล่าต่างๆ ซึ่งเป็นความรู้ที่ชาวบ้านมีในขณะนั้น เมื่อรักษาด้วยตนเองแล้วอาการไม่ดีขึ้น ก็จะไปพบกับผู้ที่มีความรู้ความสามารถมากกว่า ซึ่งได้แก่หมอพื้นบ้านที่มีความรู้เฉพาะด้านต่างๆ เช่น หมอสมุนไพร (หมอยาฝน) หมอนวด หมอเป่า หมอผี เป็นต้น เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก ชาวบ้านมักจะไปหาหมอพื้นบ้านในหมู่บ้านเดียวกันก่อน ดังนั้นในสมัยก่อนชาวบ้านหนองใหญ่จึงมีหมอพื้นบ้านหลายประเภทและมีจำนวนมากกว่าปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของการรักษาในสมัยนั้นคงยังมีน้อย โดยเฉพาะโรคติดเชื้อประเภทต่างๆ

ส่วนแหล่งบริการด้านการแพทย์แผนปัจจุบันของชาวบ้านนั้น มีการตั้งสถานื่อนามัยตำบลก้านเหลืองเมื่อปี พ.ศ. 2512 โดยเจ้าอาวาสวัดบ้านก้านเหลืองเป็นผู้ดำเนินการขอจัดตั้งเมื่อชาวบ้านร่วมกันสร้างอาคารแล้ว ทางรัฐจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่พร้อมอุปกรณ์เครื่องมือแพทย์มาให้ และก่อตั้งสถานื่อนามัยตำบลแวงน้อยเมื่อปี พ.ศ. 2515 และพัฒนาต่อมาเป็นโรงพยาบาลแวงน้อยเมื่อปี พ.ศ. 2526 ปัจจุบันมีขนาด 10 เตียง ในขณะเดียวกันในพื้นที่ของอำเภอใกล้เคียงก็มีการจัดตั้งสถานบริการทางการแพทย์ของรัฐ ที่ชาวบ้านสามารถไปใช้บริการได้สะดวกเช่นกันคือ โรงพยาบาลแม่และเด็กอำเภอพลตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2512 และโรงพยาบาลพลตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2525 อย่างไรก็ตามในช่วงแรกยังเดินทางไปรับบริการไม่สะดวกนักจนกระทั่งได้มีการตัดถนนและมีรถประจำทางวิ่งโดยสารในปี พ.ศ. 2527 ดังที่กล่าวมาแล้ว จนถึงปัจจุบันชาวบ้านมีแหล่งบริการรักษาพยาบาลให้เลือกเป็นจำนวนมาก

ทั้งแหล่งบริการด้านการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์พื้นบ้าน

แหล่งที่ให้บริการด้านสาธารณสุขที่ชาวบ้านนิยมไปรับบริการมีทั้งด้านการแพทย์แผนปัจจุบันและการแพทย์แบบพื้นบ้าน แหล่งที่ให้บริการด้านการแพทย์แผนปัจจุบันมีดังนี้

1) ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหนองใหญ่ มียารักษาพื้นฐาน และมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบ และให้บริการตลอดเวลาตามความต้องการของชาวบ้าน และมีเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลเวียงน้อยเข้ามาติดตามดูแลประจำทุกเดือน

2) สถานีอนามัย ตั้งอยู่ที่บ้านก้านเหลือง ห่างจากบ้านหนองใหญ่ประมาณ 3 กิโลเมตร มีเจ้าหน้าที่ประจำ 3 คน เป็นพยาบาลเทคนิค 2 คน และเจ้าพนักงานสาธารณสุขชุมชนที่จบปริญญาตรีอีก 1 คน ให้บริการรักษาโรคพื้นฐาน ถ้าผู้ป่วยมีอาการหนักจะส่งต่อไปยังโรงพยาบาลอำเภอ

3) คลินิกของเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ซึ่งทุกคนจะเปิดคลินิกให้บริการที่บ้านของตนเองในหมู่บ้านก้านเหลือง ชาวบ้านที่นิยมการฉีดยามักจะไปใช้บริการกันมาก

4) โรงพยาบาลเวียงน้อย เป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอขนาด 10 เตียง อยู่ห่างจากบ้านหนองใหญ่ประมาณ 10 กิโลเมตร มีแพทย์ประจำการ 2 คน ทันตแพทย์ 1 คน เภสัชกร 1 คน และพยาบาลอีกจำนวนหนึ่ง

5) ร้านขายยาในอำเภอ เจ้าของร้านเป็นแพทย์ประจำตำบลของกระทรวงมหาดไทย อยู่ที่ตำบลเวียงน้อย ที่บ้านเปิดเป็นร้านขายยาและให้บริการรักษาโรค โดยการฉีดยาและให้ยากิน ซึ่งเป็นยาแผนปัจจุบัน

6) คลินิกเอกชนในอำเภอ มีแพทย์ระดับปริญญาโทประกอบโรคศิลป์ เปิดคลินิกที่ตัวอำเภอเวียงน้อย และมีภรรยาที่เป็นพยาบาลคอยช่วยงานรักษาคนไข้แทนเมื่อสามีไม่ได้อยู่ที่คลินิก สำหรับคลินิกแห่งนี้จะไม่ได้เปิดประจำ เนื่องจากแพทย์ประกอบกิจการด้านอื่นๆด้วย

7) โรงพยาบาลพล เป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอพล ขนาด 60 เตียง ห่างจากบ้านหนองใหญ่ประมาณ 20 กิโลเมตร มีแพทย์ประจำ 8 คน

8) คลินิกแพทย์ในอำเภอพล แพทย์จากโรงพยาบาลพลจะเปิดคลินิกเอกชนให้บริการรักษาโรคทุกชนิด นอกเวลาราชการ

9) นอกจากที่กล่าวมา การไปรับบริการรักษากับแหล่งบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันยังพบว่าบางคนไปรับบริการที่โรงพยาบาลศูนย์ขอนแก่น และโรงพยาบาลศรีนครินทร์ ศูนย์วัดโรคเขต 6 การไปซื้อยาจากร้านขายยา ซึ่งแล้วแต่อาการและโรคที่เกิดขึ้นประกอบกับกำลังความสามารถ ความรู้ ความเชื่อและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

ส่วนแหล่งบริการด้านการแพทย์แบบพื้นบ้านมีอยู่จำนวนมากเช่นกัน ซึ่งมีทั้งในตัวหมู่บ้านหนองใหญ่เองและที่หมู่บ้านอื่นๆ แม้จะอยู่ไกลจากหมู่บ้านตนเอง ถ้าคิดว่าการรักษาจะได้ผลดีก็อาจจะเดินทางไปรักษาได้ ซึ่งไม่มีขอบเขตแน่นอน ส่วนที่อยู่ในหมู่บ้านหนองใหญ่เองมีดังนี้

1) หมอยาสมุนไพร หรือหมอยาพื้น มีอยู่ 1 คน ไม่ค่อยรักษาคนไข้ เนื่องจากปัจจุบันค่อนข้างหายาสมุนไพรได้ยาก ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่ยังมีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ถ้ามีผู้มาขอให้รักษาจึงจะออกไปหาสมุนไพรเป็นเครื่องครัวเท่านั้น

2) หมอล่าผีฟ้า มี 1 คน คือนางโน้ ซึ่งเป็นเกรณศึกษาคั้งนี้ด้วย ให้การรักษาโรคที่เกิดจากผีฟ้า โดยการล่าและพ้อนเพื่อเชิญผีฟ้ามาช่วยจัดผีที่เป็นสาเหตุของโรค

3) หมอธรรม มีอยู่จำนวน 1 คน ชาวบ้านไม่นิยมรักษากับหมอธรรมนัก เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อและนับถือผีฟ้ามากกว่า ทำให้หมอธรรมผู้นี้มักออกจากหมู่บ้านไปอยู่ที่นา

4) หมอเป่า มีอยู่ 2-3 ราย ซึ่งแต่ละคนจะรู้จักคาถาที่จะเป่ารักษาอาการของโรคแตกต่างกันไป เช่น คนหนึ่งจะรู้จักเฉพาะคาถาเป่ารักษาคนถูกงูกัด ซึ่งได้เรียนรู้มาในสมัยบวชเป็นพระ

5) หมอพรหมณ์ มีอยู่ 1 คน สามารถทำพิธีพรหมณ์ได้และรู้จักวิชาโหราศาสตร์ เมื่อชาวบ้านเกิดการเจ็บป่วยที่มีสาเหตุจากดวงไม่ดีก็จะทำการเสาะเคราะห์ให้

การบริการด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีบัตรประกันสุขภาพที่สามารถไปรับบริการได้ฟรี หรือจากการซื้อเพียงครั้งเดียวแล้วสามารถไปรับบริการได้ 1 ปี เช่น บัตรสวัสดิการประชาชน(บัตรสงเคราะห์) บัตรผู้สูงอายุ บัตรนักเรียน บัตรผู้นำชุมชน บัตรประกันสังคม และบัตรสุขภาพ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านส่วนหนึ่งเชื่อว่า การไปรับบริการโดยใช้บัตรฟรี มักให้บริการไม่ดี ให้ยาราคาถูกกว่า จึงยอมเสียค่าบริการแทนการใช้บัตรฟรี แม้ว่าจะมีบัตรอยู่ก็ตาม

แหล่งบริการของรัฐที่อยู่ใกล้หมู่บ้านมากที่สุดคือ สถานีอนามัย ส่วนศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนนั้น ไม่มีเจ้าหน้าที่ให้บริการ นอกจากชาวบ้านที่เป็นอาสาสมัครผ่านการอบรมเท่านั้น การให้บริการจึงคล้ายกับร้านขายยาสามัญที่สามารถรักษาโรคลง่ายๆได้เท่านั้น ซึ่งเป็นวิธีการดูแลสุขภาพตนเองของชาวบ้านก่อนที่จะไปใช้บริการในสถานบริการของรัฐ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวบ้านจะไปรับบริการที่สถานีอนามัย ในขณะที่เดียวกันก็ไปรับบริการกับหมอพื้นบ้านไปพร้อมกันด้วย ข้อมูลจากแบบสอบถาม พบว่า มีผู้ที่เคยไปรับบริการที่สถานีอนามัยถึงร้อยละ 73 แต่ขณะเดียวกันก็มีผู้ที่เคยไปรับบริการกับหมอพื้นบ้านถึงร้อยละ 83 ซึ่งถือว่าชาวบ้านเคยรักษากับหมอพื้นบ้านมากกว่าที่สถานีอนามัย ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 จำนวนและร้อยละของชาวบ้านที่เคยไปรับบริการที่สถานีอนามัยและเคยรักษากับหมอพื้นบ้าน

แหล่งที่ให้บริการ	เคย		ไม่เคย		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
สถานีอนามัย	48	73	18	27	66	100
หมอพื้นบ้าน	55	83	11	17	66	100

เมื่อถามถึงแหล่งบริการที่ชาวบ้านนิยมไปรักษาเมื่อเกิดการเจ็บป่วยนั้น ชาวบ้านเข้าใจว่าถามถึงแหล่งให้บริการด้านการแพทย์แผนปัจจุบัน ฉะนั้น พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมไปรับบริการที่โรงพยาบาลวงน้อย คือมีถึงร้อยละ 70 โดยให้เหตุผลว่าอยู่ใกล้บ้านมากที่สุดคือ ร้อยละ 67 ดังตารางที่ 6 และตารางที่ 7

ตารางที่ 6 แหล่งบริการที่ชาวบ้านนิยมไปรักษาเมื่อเกิดการเจ็บป่วย

แหล่งบริการ	จำนวน	ร้อยละ
โรงพยาบาลวงน้อย	46	70
สถานือนามัย	7	11
โรงพยาบาลพล	5	8
คลินิกเอกชนที่ อ.พล	5	8
รักษาด้วยตนเอง	1	1
ไม่ตอบ	2	2
รวม	66	100

สถานบริการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันที่ชาวบ้านนิยมไปรักษามากที่สุดก็คือ โรงพยาบาลวงน้อย ซึ่งเป็นคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขสำหรับผู้มีบัตรสุขภาพที่ต้องปฏิบัติตามขั้นตอนของการส่งต่อผู้ป่วยตามขีดความสามารถของสถานบริการ ส่วนสถานือนามัยนั้นไม่ได้เน้นงานด้านรักษาพยาบาล เนื่องจากมีเครื่องมือน้อยและเจ้าหน้าที่มีขีดความสามารถน้อยกว่าโรงพยาบาล แต่จะเน้นงานทางด้านการส่งเสริมสุขภาพ และการป้องกันโรค ตลอดจนการอบรมให้คำแนะนำกับชาวบ้านในการดูแลสุขภาพตนเอง

สำหรับเหตุผลที่ชาวบ้านเลือกใช้สถานบริการรักษาพยาบาลเหล่านั้น พบว่าระยะทางที่อยู่ใกล้ เป็นเหตุผลที่ทำให้ชาวบ้านเลือกใช้สถานบริการมากที่สุด คือมีถึงร้อยละ 67 ซึ่งสถานบริการที่กล่าวมาพบว่าต่างก็อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก กล่าวคือ สถานือนามัยอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร โรงพยาบาลวงน้อยอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 10 กิโลเมตร และโรงพยาบาลพลตลอดจนคลินิกเอกชนก็อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 20 กิโลเมตร นอกจากนั้นการเดินทางไปยังสถานบริการที่กล่าวมายังมีความสะดวกสบาย คือมีรถยนต์โดยสารประจำทางที่ไปยังอำเภอพล และแม้จะไม่มีรถยนต์โดยสารไปอำเภอวงน้อย แต่ก็ยังมีรถสามล้อ รถจักรยานยนต์รับจ้างคอยให้บริการอยู่ด้วย

ตารางที่ 7 เหตุผลที่ชาวบ้านไปรับบริการในแหล่งต่างๆเมื่อเกิดการเจ็บป่วย

เหตุผล **	จำนวน	ร้อยละ
ระยะทางใกล้	44	67
คุณภาพของหมอ	14	21
ค่ารักษาถูก	6	9
อื่น ๆ *	9	14
ไม่ตอบ	4	6

หมายเหตุ * = - คลินิกเอกชนให้ยาแรงดีกว่าโรงพยาบาล

- รู้จักกับหมอที่สถานื่อนามัยและสนิทกัน
- โรงพยาบาลพลมีเครื่องมือดีกว่าโรงพยาบาลวงน้อย
- ขึ้นอยู่กับความรุนแรงของอาการว่าจะไปรักษาที่ใด
- มีบัตรสุขภาพ ซึ่งต้องไปรักษาที่โรงพยาบาลวงน้อยก่อน
- ไปโรงพยาบาลพลมีความสะดวกกว่าหลายอย่าง

หมายเหตุ ** ตอบได้มากกว่า 1 เหตุผล

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าสถานื่อนามัยเป็นแหล่งบริการสุขภาพที่อยู่ใกล้ที่สุด แต่ก็พบว่า ชาวบ้านไปรับบริการที่โรงพยาบาลวงน้อยมากที่สุด ซึ่งตั้งอยู่ไกลกว่าสถานื่อนามัย จากเหตุผลของชาวบ้านพบว่า คุณภาพของสถานบริการก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน กล่าวคือ จากผู้ที่ให้เหตุผลว่าที่เลือกไปรับบริการที่สถานบริการนั้นๆเพราะคุณภาพของหมอดีกว่า 14 ราย พบว่า 6 ราย เลือกไปรับบริการที่โรงพยาบาลวงน้อย 4 ราย เลือกไปรับบริการที่คลินิกเอกชน และอีก 4 ราย เลือกไปรับบริการที่สถานื่อนามัย คุณภาพของหมอในที่นี้ชาวบ้านหมายถึง การให้ยาที่แรงกว่า ได้ยาจำนวนมากกว่า ซึ่งทำให้อาการเจ็บป่วยหายได้รวดเร็ว

นอกจากชาวบ้านจะนิยมไปใช้บริการในสถานบริการทางการแพทย์แผนปัจจุบันดังที่

กล่าวมาแล้ว ยังพบว่าชาวบ้านยังนิยมไปรับการรักษาที่หมอพื้นบ้านอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน โดยให้เหตุผลว่า การไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันกับการรักษากับหมอพื้นบ้านสามารถกระทำไปพร้อมกันได้โดยไม่ต้องเลือกรักษาเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งมีถึงร้อยละ 94 ของผู้ตอบคำถามทั้งหมด และผู้ที่ไปรักษากับหมอพื้นบ้านคิดว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยเหมาะสมกับโรคที่จะไปรักษามีถึงร้อยละ 39 ซึ่งหมายความว่า โรคที่เกิดจากการกระทำของผี จะรักษากับหมอธรรมหรือหมอลำผีฟ้า โรคบางชนิดต้องรักษากับหมอเป่า ซึ่งโรคเหล่านี้เป็นโรคที่หมอแผนปัจจุบันรักษาไม่ได้ และในทำนองกลับกัน ถ้าชาวบ้านคิดว่าโรคบางชนิดที่หมอพื้นบ้านไม่สามารถรักษาได้ก็จะไปรักษากับหมอแผนปัจจุบัน อีกร้อยละ 26 ให้เหตุผลว่าที่ไปรักษากับหมอพื้นบ้านนั้นเพราะมีของรักษาอยู่กับนางโน้ ซึ่งหมายถึง การถือว่าของรักษาก็เป็นแหล่งที่ให้บริการด้านการรักษาพยาบาลด้วย ผู้ดูแลของรักษาที่เป็นผีฟ้าก็คือหมอลำผีฟ้าในที่นี้นั่นเองนางโน้ เมื่อสมาชิกในครอบครัวเกิดการเจ็บป่วย จึงต้องไปให้นางโน้ทำพิธีส่งดูให้ว่าเกิดจากสาเหตุใดหรือเกิดจากสาเหตุของการกระทำของผีหรือไม่ ถ้าเป็นการกระทำของผีนางโน้ก็จะรักษาให้ ถ้าไม่ใช่ก็จะแนะนำให้ไปรักษาที่โรงพยาบาล ของรักษาจึงมีหน้าที่นอกจากจะทำการรักษาผู้เจ็บป่วยแล้ว ยังแนะนำแนวทางที่ดีสำหรับผู้ป่วยด้วย

ผู้ตอบคำถามอีกร้อยละ 20 ให้เหตุผลว่าไปรักษาที่อื่นแล้วไม่หาย จึงไปรักษากับหมอพื้นบ้าน ซึ่งหมายถึง การไปรักษากับหมอแผนปัจจุบันแล้วไม่หาย โดยเฉพาะโรคเรื้อรัง โรคมะเร็ง เป็นต้น ผู้ป่วยที่หมดหวังกับการรักษาแผนปัจจุบันจึงฝากความหวังสุดท้ายไว้กับหมอพื้นบ้าน ซึ่งสามารถช่วยเหลือได้มากในด้านของจิตใจ ผู้ที่ให้เหตุผลว่า เพื่อต้องการกำลังใจ ซึ่งมีอยู่ร้อยละ 3 ก็อยู่ในลักษณะเดียวกันกับที่กล่าวมานี้ ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 เหตุผลของผู้ที่ไปรับการรักษาที่หมอพื้นบ้าน

เหตุผล *	จำนวน	ร้อยละ
- สาเหตุของการเจ็บป่วยเหมาะสมที่จะไปรักษา	26	39
- ของรักษาขึ้นอยู่กับนางโน้	17	26

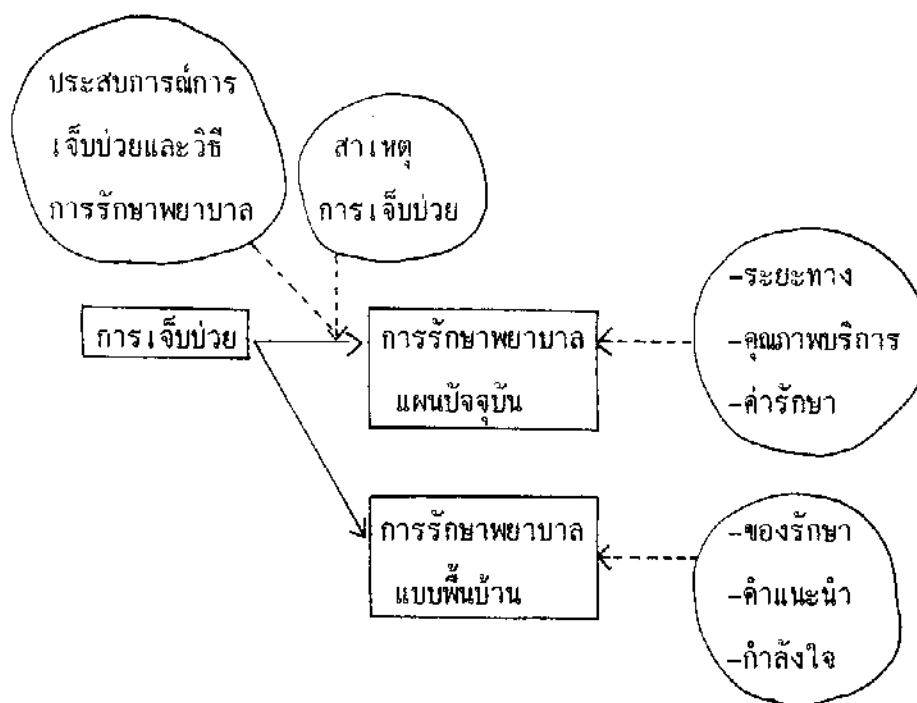
ตารางที่ 8. เหตุผลของผู้ที่ไม่ได้รับการรักษากับหมอพื้นบ้าน (ต่อ)

เหตุผล *	จำนวน	ร้อยละ
- ไปรักษาที่อื่นแล้วไม่หาย	13	20
- ต้องการกำลังใจ	2	3
- ได้ผลดีจริง (ยาสมุนไพร)	5	8
- ค่ารักษาไม่แพง	1	1.5
- ปฏิบัติตามกันมา	1	1.5
- มีคนแนะนำไป	1	1.5
- หมอพื้นบ้านอธิบายสาเหตุของโรคได้เข้าใจดีกว่า	1	1.5
- หายขาดไม่ป่วยอีก	1	1.5
- ยากิน (สมุนไพร) เป็นอันตรายน้อยกว่ายาแผนปัจจุบัน	1	1.5

หมายเหตุ * สามารถตอบได้มากกว่า 1 เหตุผล

เมื่อดูเหตุผลที่ชาวบ้านอ้างแล้ว พบว่าประสบการณ์การเจ็บป่วยที่ผ่านมามีความสำคัญในการพิจารณาวิธีการรักษาพยาบาล เช่นความเข้าใจในสาเหตุของการเจ็บป่วยเกิดขึ้นจากความเชื่อและความเชื่อและประสบการณ์การเจ็บป่วยที่ผ่านมา เมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ผู้ป่วยจะปรึกษาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับญาติและเพื่อนบ้าน แล้วหาสาเหตุและวิธีการที่เหมาะสม ประสบการณ์จากการใช้วิธีการรักษาพยาบาลนั้น เมื่อได้ผลดี จะสะสมเป็นความรู้ของแต่ละคน เมื่อประสบปัญหาเดียวกัน หรือลักษณะอาการเจ็บป่วยคล้ายกัน ผู้ป่วยจะใช้วิธีการรักษาพยาบาลนั้น

พฤติกรรมของชาวบ้านหนองใหญ่ในการเลือกแหล่งบริการรักษาพยาบาลในปัจจุบันนี้ พอสรุปได้ดังนี้

ภาพที่ 4 ปัจจัยต่าง ๆ ในการเลือกแหล่งบริการรักษาพยาบาล

ตามความคิดเห็นของชาวบ้าน เห็นได้ว่าการรักษาพยาบาลอยู่ 2 ระบบ คือ การรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน และชาวบ้านเลือกแหล่งรักษาพยาบาลตามสาเหตุที่ตนเองคิดว่าทำให้เกิดการเจ็บป่วย โดยใช้ความรู้ที่ได้มาจากการสังเกตการณ์การเจ็บป่วยและวิธีการรักษาพยาบาลในการพิจารณา มีปัจจัยประกอบที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเลือกแหล่งรักษาพยาบาลคือ ในการรักษาแผนปัจจุบันมี ระยะทาง คุณภาพของแพทย์ และค่ารักษาพยาบาล ส่วนการรักษาแบบพื้นบ้านมี ของรักษาของครอบครัว ความต้องการกำลังใจ และคำแนะนำของญาติพี่น้อง เป็นปัจจัยที่สำคัญในการเลือกแหล่งรักษาพยาบาล

4.2.7 ครอบครัวและเครือญาติ

ชาวบ้านหนองใหญ่มีประเพณีเช่นเดียวกับชาวอีสานโดยทั่วไป กล่าวคือหลังจากแต่งงานแล้วคู่สมรสมักไปอาศัยอยู่กับบ้านของพ่อแม่ของฝ่ายหญิง จนกว่าจะปลูกบ้านใหม่เป็นของตนเอง หรือเมื่อน้องสาวคนต่อไปแต่งงานแล้วมาอยู่กับพ่อแม่แทน ซึ่งเรียกว่า "การออกเรือน" จนกระทั่งถึงลูกสาวคนสุดท้ายแต่งงานแล้วมักจะอยู่เลี้ยงดูพ่อแม่โดยไม่ออกเรือนไปเช่นพี่สาวคนอื่น ๆ และลูกสาวเมื่อออกเรือนแล้วก็จะเลือกเอาที่ดินบริเวณที่อยู่ติดกับบ้านของพ่อแม่ ดังนั้น ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนจะมีบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิงเป็นจุดศูนย์กลาง

และมีบ้านของครอบครัวลูกสาวอยู่รอบๆ ซึ่งประกอบกันเป็นคุ้ม ถ้าในบริเวณเดียวกันไม่มีที่ดินสำหรับปลูกบ้านของตนเอง ก็มักจะซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียงปลูกบ้าน ซึ่งพ่อแม่จะเป็นคนจัดการให้ ในกรณีที่บางครอบครัวมีลูกเพียงคนเดียวและเป็นลูกชาย เมื่อแต่งงานแล้วจะไปอยู่บ้านของฝ่ายหญิงเพียงระยะหนึ่งเท่านั้นแล้วจึงกลับมาอาศัยอยู่ที่บ้านของพ่อแม่ฝ่ายชายต่อไป ซึ่งถือว่าต้องไปทดแทนบุญคุณของพ่อแม่ฝ่ายหญิงก่อน

ครอบครัวที่อยู่ในคุ้มเดียวกัน แม้ว่าจะออกเรือนมาแล้วมีครอบครัวใหม่เป็นของตนเอง แต่ก็ยังสนิทสนมกันกับญาติพี่น้องที่อยู่ในคุ้มเดียวกันอยู่ ครอบครัวของลูกสาวที่ยังอยู่บ้านเดียวกันกับพ่อแม่ก็จะอาศัยทำกินในที่นาที่เป็นของพ่อแม่ ส่วนครอบครัวที่ออกเรือนมาแล้วพ่อแม่จะแบ่งที่นาให้ส่วนหนึ่งให้ทำกินเป็นของตนเอง แต่บางครอบครัวพ่อแม่ก็ยังไมแบ่งให้ ยังคงอาศัยทำกินร่วมกันอยู่ โดยเฉพาะในครอบครัวที่พ่อแม่มีที่นาจำนวนน้อย อย่างไรก็ตาม แม้ครอบครัวที่ออกเรือนมาแล้วและมีที่นาเป็นของตนเอง ก็ยังคงมีการช่วยเหลือแรงงานกันอยู่ประจำ เช่นการลงแขก คำนานา เกี่ยวข้าว เป็นต้น

นอกจากความสัมพันธ์ในคุ้มเดียวกันดังที่กล่าวมา ครอบครัวที่แต่งงานมาแล้วยังคงให้ความสัมพันธ์และนับญาติกับครอบครัวของฝ่ายชาย ญาติของคู่สมรสเรียกว่า "คองกัน" ซึ่งเป็นญาติพี่น้องที่นับถือกันจากการแต่งงานของลูกสาวหรือลูกชาย กับครอบครัวของอีกฝ่ายหนึ่ง การแต่งงานก็จะเรียกว่า "การกินคอง" เมื่อมีปัญหา หรือมีเทศกาลงานบุญประเพณีต่างๆ ก็จะติดต่อไปมาหาสู่กันเป็นประจำ

ในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีที่ตั้งบ้านเรือนและไม่มีที่นาที่จะแบ่งให้ลูกสาวอีก หนุ่มสาวที่แต่งงานแล้วก็จะออกเรือนโดยไปอาศัยอยู่ในเมืองหรือไปทำงานที่กรุงเทพฯ ส่วนหนึ่ง และถึงแม้ว่าจะไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านอีกต่อไป ก็ยังมีความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องทางสายเลือด และทางการสมรสอยู่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวส่งผลไปถึงการสื่อสารในเรื่องต่างๆ เช่น การแสวงหาวิธีรักษาพยาบาล การหาที่ดินทำกินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่า การหางานทำ เป็นต้น ซึ่งเรื่องดังกล่าวมักได้ข้อมูลมาจากญาติพี่น้องที่มีความสัมพันธ์กัน รวมเป็นเครือข่ายทางสังคม ซึ่งแต่ละครอบครัวก็จะมีเครือข่ายเฉพาะของตนเอง และในหมู่บ้านหนองไผ่ดือได้ว่าเป็นเครือข่ายขนาดใหญ่ ที่ชาวบ้านต่างถือว่าทุกครอบครัวต่างก็เป็นญาติพี่น้องกัน เนื่องจากประวัติของหมู่บ้านเริ่มก่อตั้งไม่นาน มีผู้คนอพยพมาตั้งหมู่บ้านในช่วงแรก ๆ เพียง 4-5 ครอบครัวเท่านั้น และในปัจจุบันครอบครัวส่วนใหญ่ก็ขยายออกมาจากครอบครัวดังกล่าว และ

มีตระกูลใหญ่ ๆ เพียง 4-5 ตระกูล และเมื่อมีการแต่งงานระหว่างตระกูล จึงถือว่าเป็น ญาติพี่น้องกันทั้งหมด ในช่วงแรกที่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน การแต่งงานมักเกิดขึ้นในระหว่างหนุ่มสาวในหมู่บ้านเดียวกัน ต่อมาเมื่อชาวบ้านเริ่มอพยพแรงงานไปสู่เมืองใหญ่ๆ หนุ่มสาวมักพบกันในช่วงทำงานและได้แต่งงานกับคนต่างจังหวัด ดังนั้นในปัจจุบันญาติที่เป็นตองกัน มักอยู่กันคนละจังหวัด ทำให้เครือข่ายทางสังคมของชาวบ้านกว้างออกไปมากขึ้น และการติดต่อไปมาหาสู่กันก็ทำได้สะดวก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับญาติที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันก็พบว่า มีความสนิทสนมกันน้อยกว่า เนื่องจากมีประเพณีที่ลูกชายส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานแล้วมักไปอาศัยที่บ้านฝ่ายหญิง และพ่อแม่ฝ่ายชายจะให้ความสนใจลูกชายที่ออกเรือนไปแล้วน้อยลงและ เมื่ออยู่ห่างไกลจึงไปมาหาสู่กันน้อย ส่วนฝ่ายหญิงเมื่อออกเรือนแล้วยังอาศัยอยู่ในหมู่บ้านอย่างไรก็ตาม การนับญาติและการให้ความสนิทสนมยังมีระดับความแตกต่างกันไป ซึ่งไม่ได้มีความสนิทสนมกันมากไปทั้งหมดทุกครอบครัว

4.2.8 การสืบเชื้อสายและการสืบทอดมรดก

ชาวบ้านหนองใหญ่โดยทั่วไปมีการสืบเชื้อสายโดยการนับญาติทางฝ่ายหญิง เนื่องจากเมื่อแต่งงานแล้วคู่สมรสจะมาอาศัยอยู่ที่บ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิง และในบริเวณบ้านของพ่อแม่ฝ่ายหญิงก็จะประกอบไปด้วยบ้านของคู่สมรสที่เป็นพี่สาวและน้องสาว ดังนั้น ผู้ชายที่แต่งงานแล้วมาอยู่บ้านของฝ่ายหญิง ต้องอยู่ใกล้ชิดกับญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงมากกว่า ทำให้การตัดสินใจในการดำเนินชีวิตและการทำมาหากินโดยเฉพาะในเรื่องที่ดินทำกิน ฝ่ายหญิงมีอำนาจการตัดสินใจได้มากกว่า อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่า ผู้หญิงจะมีความสำคัญมากกว่าผู้ชายในทุกๆ เรื่อง โดยเฉพาะเมื่อพ่อแม่ของฝ่ายหญิงเสียชีวิตแล้ว ผู้ชายก็ได้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวที่สมบูรณ์มากขึ้น และในเรื่องเกี่ยวกับของรักษา ฝ่ายหญิงจะได้รับการสืบทอดให้เป็นผู้ดูแลฮ้านคุณพระธรรม อันเป็นของรักษาระดับตระกูล ซึ่งจะมอบหมายให้ลูกสาวคนสุดท้ายสืบทอดดูแลรักษาต่อไป ส่วนผู้ชายที่อยู่ในตระกูล ยกเว้นที่มาจากการเป็นเขยก็สามารถรับตำแหน่งผู้ดูแลฮ้านได้เช่นกัน ซึ่งจะเป็นผู้อาวุโสที่สุดในตระกูลของฝ่ายหญิง ส่วนญาติที่เป็น "ตอง" กัน มักไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับครอบครัวของลูกชายที่ออกเรือนไป และเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในครอบครัว ผู้เป็นภรรยาจะไปขอคำปรึกษากับญาติพี่น้องของตนมากกว่าของสามี

การสืบเชื้อสายทางฝ่ายหญิงจะเห็นได้ชัดในการสืบทอดมรดก เนื่องจากประเพณีที่

เมื่อแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง ลูกสาวจึงมีสิทธิ์ในมรดกของพ่อแม่มากกว่าลูกชาย แต่ปัจจุบันนี้การแบ่งมรดกมักให้สิทธิ์เท่าเทียมกัน คือ พ่อแม่มีลูกจำนวนเท่าใด เมื่อรวมกับพ่อแม่แล้วก็จะแบ่งมรดกออกเป็นส่วนๆ เท่าๆ กันทั้งหมด โดยที่พ่อแม่ก็ได้มีส่วนหนึ่งด้วย และในกรณีของลูกชายที่ย้ายไปอยู่บ้านของภรรยา พ่อแม่ก็จะขายที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์หนึ่งให้เป็นเงินสำหรับแต่งงานหรือทำทุนของลูกชาย ส่วนลูกสาวคนสุดท้ายที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่นอกจากจะได้ส่วนแบ่งของตนเองแล้ว เมื่อพ่อแม่ตายไปก็จะได้ส่วนของพ่อแม่ด้วย จึงเป็นผู้ที่ได้มรดกมากที่สุดในฐานะที่เป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้พบว่า มรดกที่เป็นที่นาที่มีจำนวนน้อยลง จนไม่สามารถแบ่งให้ลูกๆ ได้จนครบทุกคน จึงมักได้รับเป็นเงินมากกว่าการได้ที่ดิน และพิจารณาจากถ้ามีลูกสาวหลายคน คนที่แต่งงานแล้วยังอาศัยอยู่หมู่บ้านเดียวกันกับพ่อแม่และยังทำการเกษตรอยู่ ก็จะได้รับที่นาจากพ่อแม่ ส่วนลูกสาวที่ทำงานอย่างอื่นหรือไปอาศัยอยู่หมู่บ้านอื่นแล้วก็จะได้รับเป็นเงินแทน โดยตกลงราคาให้เหมาะสมกับค่าที่นาที่ตนเองจะได้รับจากพ่อแม่และพี่น้องคนอื่น ๆ

4.2.9 วิถีชีวิตของผู้หญิงในหมู่บ้าน

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยของครอบครัวในชนบท มีการศึกษาเป็นหมอลำผีฟ้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับเพศหญิงโดยเฉพาะ ดังนั้น จึงให้ความสำคัญในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเพศหญิงโดยเฉพาะเช่นกัน แม้ว่าการศึกษาครั้งนี้ได้พบว่า เพศชายก็สามารถมารับการรักษากับหมอลำผีฟ้าได้และนับถือผีฟ้าอยู่จำนวนมากเช่นกัน แต่ผู้ที่เป็นลูกศิษย์ของผีฟ้ามักเป็นเพศหญิง โดยดูได้จากการนำของมาถวายผีฟ้าในพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป ผู้หญิงในชนบทจึงมีหน้าที่ที่สำคัญมาก เช่น การทำงานบ้าน ขณะเดียวกันก็ยังสามารถทำงานในไร่นาได้เช่นเดียวกับชาย และการศึกษาในครั้งนี้ยังพบว่า ผู้หญิงยังมีหน้าที่ในการดูแลสุขภาพของคนในครอบครัว ตลอดจนดูแลสุขภาพของรักษาของครอบครัวอีกด้วย

ผู้หญิงในบ้านหนองใหญ่เมื่อแต่งงานและมีลูกแล้วจะถูกเรียกว่าแม่ ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 20-50 ปี ซึ่งแม้ว่าบางคนจะมีอายุยังน้อย แต่เมื่อได้ลูกแล้วก็จะถูกเรียกว่าแม่ และผู้หญิงบางคนที่ยังไม่แต่งงานหรือยังไม่มีลูก เมื่อมีอายุมากขึ้นก็สามารถเรียกว่าแม่ได้เช่นกัน ส่วนผู้หญิงที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปีไปจนถึงอายุ 70 ปี มักจะถูกเรียกว่า "แม่ใหญ่" แม้ว่าจะมีหลานหรือไม่ก็ตาม หลังจากนั้นเมื่ออายุเลย 70 ปีขึ้นไป มักจะถูก

เรียกว่า "แม่โชน" ซึ่งเป็นช่วงอายุที่มีเหลนหรือลูกของหลานแล้ว

การทำหน้าที่ดูแลสุขภาพของคนในครอบครัวของผู้หญิงนั้น จะเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของผู้เป็นแม่ เมื่อลูกหลานหรือสมาชิกในครอบครัวเกิดการเจ็บป่วยขึ้น สมาชิกทุกคนในครอบครัวต่างปรึกษากันว่าจะจัดการอย่างไร แต่ผู้ที่สามารถตัดสินใจได้ว่าจะไปรักษาที่ใดมักได้แก่ผู้เป็นแม่มากกว่าตัวผู้ป่วยเอง และเมื่อผู้ป่วยเป็นแม่เอง ผู้ที่ตัดสินใจแทนก็จะเป็นผู้เป็นแม่ในครอบครัวนั้นๆ

ความเชื่อเกี่ยวกับของรักษา ซึ่งเป็นแหล่งให้บริการสุขภาพอย่างหนึ่งได้สืบทอดทางสายผู้หญิงเช่นเดียวกับมรดก ผู้หญิงที่เป็นแม่ในครอบครัวจะดูแลของรักษาโดยปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ผู้ที่มีของรักษาประเภทนั้นๆควรปฏิบัติ

4.2.10 ศาสนา ความเชื่อ และประเพณี

ในหมู่บ้านทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ มีสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาคือวัดประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2520 ตั้งแต่ตั้งวัดดังกล่าวมาไม่เคยมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ประจำ ยกเว้นในช่วงเข้าพรรษาที่เด็กหนุ่มในหมู่บ้านเมื่อถึงอายุครบวชิระก็จะบวชเข้ามาจำพรรษาแล้วสึกออกไปเมื่อครบพรรษาแล้วประจำทุกปี โดยไปทำพิธีบวชกับอุปัชฌาย์ที่หมู่บ้านหนองแวม บ้านก้านเหลืองหรือบ้านท่านางแวน ซึ่งเป็นวัดที่ใหญ่กว่า ก่อนที่จะมาจำพรรษาอยู่ในหมู่บ้านของตนเอง ชาวบ้านจึงปรึกษากันที่จะนิมนต์พระจากวัดอื่นมาจำพรรษาอยู่ประจำ ในปีพ.ศ.2537 มีพระรูปหนึ่งเดินทางมาจากจังหวัดนครราชสีมามาจำพรรษาอยู่ที่วัด แต่เมื่ออยู่ได้ประมาณ 3 เดือนก็มีเรื่องกันกับชาวบ้านจึงย้ายออกไป พระสงฆ์ที่มาจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านหนองใหญ่จะมีเรื่องที่ชาวบ้านไม่พอใจอยู่เสมอ ชาวบ้านบอกว่าส่วนใหญ่เป็นพระที่ต้องการเงินมาก อยากฉันแต่อาหารดีๆอย่างคนในเมือง และพระสงฆ์ก็จะไม่พอใจชาวบ้านที่ชาวบ้านไม่ศรัทธา ไม่ค่อยมีคนมาใส่บาตรหรือถวายอาหาร จนบางครั้งต้องทำกับข้าวฉันเอง เมื่อชาวบ้านเห็นเข้าก็หมดศรัทธาต่อพระสงฆ์นั้นๆ

ชาวบ้านหนองใหญ่มีประสบการณ์ในทางลบกับพระสงฆ์ที่มาจำพรรษาในหมู่บ้านมาโดยตลอด อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังทำบุญใส่บาตรตามประเพณี แต่มักไปทำบุญที่วัดหมู่บ้านอื่นที่ตนมีญาติพี่น้องอยู่ และเมื่อต้องการไปจำศีลที่วัดก็จะไปพักอยู่ที่บ้านญาติของตนเองในหมู่บ้านอื่น จึงกล่าวได้ว่าวัดของบ้านหนองใหญ่ไม่ได้เป็นศูนย์รวมของชาวบ้านดังเช่นวัดของหมู่บ้านอื่นๆ และพระสงฆ์ก็มีบทบาทน้อยในสังคมของหมู่บ้าน

ในด้านความเชื่อนั้น พบว่า นอกจากชาวบ้านจะมีความเชื่อเรื่องผีฟ้าแล้ว ชาวบ้านยังเชื่อในเรื่องผีตาขี้เป็นที่เคารพของชาวบ้านเช่นกัน โดยคิดว่าครอบครัวยังมีผีเชื่อ ในหมู่บ้านต้องมีผีตาขี้บ้านด้วย ผีตาขี้มีศาลตาขี้ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหนองใหญ่ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2492 ซึ่งชาวบ้านถือว่าหนองน้ำแห่งนี้มีความสำคัญต่อชาวบ้านมาก จึงได้ประชุมตกลงกันว่าควรจะต้องตั้งศาลตาขี้ไว้ในที่แห่งนี้ โดยเชิญตาขี้มาจากหมู่บ้านหนองแรม ซึ่งเป็นหมู่บ้านเดิมที่ชาวบ้านหนองใหญ่ส่วนใหญ่เคยอาศัยอยู่ การเชิญผีตาขี้มาจากหมู่บ้านหนองแรมคือการเอาน้ำกับดินจากหนองแรมมาไว้ที่บริเวณที่จะตั้งศาลที่หนองใหญ่ เมื่อตั้งศาลแล้วก็ประชุมกันเพื่อคัดเลือกเจ้ามาคอยดูแลศาลและติดต่อกับผีตาขี้ และเจ้าคนแรกก็คือสามีของนางโนซึ่งเป็นหมอลำผีฟ้าในกรณีศึกษาครั้งนั้นนั่นเอง และเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน หลังจากเจ้าคนแรกเสียชีวิตแล้วก็คัดเลือกเจ้าคนที่สองมาทำหน้าที่แทน ซึ่งได้แก่หลานของเจ้าคนแรกนั่นเอง และทำหน้าที่นี้มาจนถึงปัจจุบัน

การเลี้ยงผีตาขี้จัดขึ้นในวันพุธ เดือนหกของทุกปี โดยทุกครอบครัวในหมู่บ้านจะส่งตัวแทนมาครอบครัวละ 1 คน มาถวายไก่ต้ม หมู เหล้า ดอกไม้และเทียน นอกจากนี้ยังนำเอาต้นหญ้าเท่ากับจำนวนสมาชิกในครอบครัวมามัดรวมกันแล้วถวาย ถือว่าใช้แทนควาย หลังจากถวายของเสร็จแล้วก็นำดินในหนองใหญ่มาใส่ไว้ที่หน้าศาล และนำเอาสิ่งของที่ทำจากไม้ซึ่งอยู่ในศาล เช่น ช้าง ม้า คาน มีด ปืน มาเช็ดล้างด้วยน้ำหอม แล้วหมักรอบศาล 3 รอบ ก่อนที่จะนำไปเก็บไว้ที่เดิม หลังจากนั้นก็นำกระดูกกลางไก่ที่นำมาถวายนั้นออกมาดูเพื่อทำนายฝันในปีนั้นๆ แล้วจึงแจกจ่ายไก่และขนมให้กับผู้มาร่วมงานก่อนที่จะกลับบ้าน

ในปัจจุบันชาวบ้านยังให้ความเคารพนับถือผีตาขี้อยู่มาก จะเห็นได้จากเมื่อชาวบ้านต้องการสิ่งใดที่เป็นโชติไต่ยากก็จะมาบนบานไว้ เช่นอยากให้อายุยืนไปทำงานต่างประเทศ เมื่อได้สมหวังแล้วก็จะมาแก้บนอยู่เป็นประจำ

นอกจากความเชื่อในผีตาขี้ดังที่กล่าวมา ชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีนาเช่นกัน เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ทำนาปีละครั้ง ซึ่งเป็นการทำนาที่ต้องอาศัยน้ำฝน จึงมีการเลี้ยงผีนาเป็นประจำทุกปี โดยเลือกเอาวันพุธของเดือนหกเป็นวันทำพิธี ซึ่งเป็นช่วงก่อนเริ่มการทำนา การเลี้ยงผีนาจะนำเอาพาหวนซึ่งประกอบด้วยขนมหวานที่ใส่น้ำอ้อย น้ำตาล ใส่ด้วยใบถวายให้ผีนาที่อาศัยอยู่ใน "ตูป" ในบริเวณหัวไร่ปลายนาของตนเอง นอกจากนั้น

เมื่อถึงช่วงเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจะนำข้าวขึ้นลานเพื่อเตรียมนวด ก็จะทำการเลี้ยงผีนาคอีกครั้งหนึ่งด้วยไก่และเหล้า ข้าวเปลือก ข้าวสุก กุ้งแฉน (ถ้าได้) ผำขี้น ผำสไบ เพื่อเป็นการขอบคุณที่ให้ผลผลิต เมื่อเลี้ยงเสร็จแล้วก็สามารถนำอาหารและสิ่งของกลับได้ การเลี้ยงผีนาคนั้นมักจะทำเฉพาะที่นาของตนเอง เนื่องจากที่นาแต่ละแปลงก็จะสร้าง "ตูป" (ศาล) ไว้ประจำเฉพาะที่นาแปลงนั้นๆ อย่างไรก็ตาม ญาติพี่น้องที่มีที่นาอยู่แปลงเดียวกันก็สามารถร่วมกันทำพิธีก็ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะมี "ตูป" อยู่หลังเดียวในที่นาแปลงนั้น เกิดจากเมื่อพ่อแม่แบ่งที่นาให้ก็ไม่ได้ไปสร้าง "ตูป" ขึ้นมาเป็นของตนเอง แต่ยังคงใช้ร่วมกันอยู่เช่นเดิม

การที่ชาวบ้านมักทำพิธีเลี้ยงผีในวันพุธนั้น มีความเชื่อว่าวันพุธเป็นวันผี จึงต้องทำพิธีในวันพุธ

สำหรับการทำบุญประเพณีของชาวบ้านนั้น มีประเพณี 12 เดือนเช่นเดียวกันกับหมู่บ้านชาวอีสานโดยทั่วไป ดังนี้

เดือนสาม บุญข้าวจี ชาวบ้านจะนำข้าวจีไปทำบุญที่วัดและแจกจ่ายให้กับญาติพี่น้อง ซึ่งแล้วแต่ครอบครัวจะปฏิบัติไม่ได้ถือเป็นงานของส่วนรวมที่ต้องช่วยกันทั้งหมู่บ้าน

เดือนสี่ บุญข้าวหมก จะทำเช่นเดียวกันกับบุญข้าวจี และบุญพระเวส ชาวบ้านจะช่วยเหลือกันเตรียมงานและนิมนต์พระสงฆ์มาเทศนาหาชาติ ตลอดจนมีการเฉลิมฉลองกันด้วยมหรสพต่างๆ

เดือนห้า บุญสงกรานต์ มีการสรงน้ำพระ สรงน้ำผู้เฒ่าผู้แก่ หญิงสาวที่ทำงานอยู่กรุงเทพฯมักจะกลับมาทำบุญที่บ้านในช่วงนี้ ในปีพ.ศ. 2537 นี้ เนื่องจากที่วัดไม่มีพระจึงนำบุญพระเวสมาจัดพร้อมกันกับบุญสงกรานต์ด้วย

เดือนหก บุญบั้งไฟ ในหมู่บ้านไม่ได้จัดงานนี้ขึ้นโดยตรง แต่จะไปร่วมงานกับหมู่บ้านข้างเคียงแทน

เดือนเจ็ด บุญเบิกบ้าน มีการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีขับไล่ผีร้ายออกจากหมู่บ้าน ยังคงทำอยู่เป็นประจำทุกปี

เดือนแปด บุญเข้าพรรษา ไม่ได้จัดที่หมู่บ้าน เมื่อมีคนในหมู่บ้านต้องการบวชก็จะไปทำพิธีที่หมู่บ้านอื่นแล้วกลับมาจำพรรษาที่หมู่บ้าน

เดือนสิบ บุญข้าวสาก ทำเช่นเดียวกับบุญข้าวจีและบุญข้าวหมก

เดือนสิบเอ็ด ออกพรรษา นิมนต์พระมา

เดือนสิบสอง บุญกรู ในบางปีอาจจะไม่จัดขึ้น ขึ้นอยู่กับการตกลงกันในหมู่บ้าน ถ้าปีใดไม่จัดก็จะไปร่วมงานกับหมู่บ้านอื่น

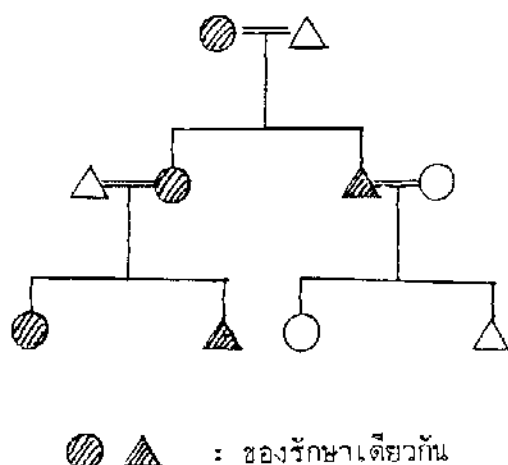
ประเพณีทั้งหมดที่กล่าวมาพบว่า ถ้าเป็นประเพณีที่ต้องทำเป็นส่วนรวมมักจะจัดขึ้นยาก ส่วนหนึ่งเนื่องจากไม่มีพระสงฆ์วัดของหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านก็จะไปร่วมประเพณีนั้นๆ ที่หมู่บ้านข้างเคียงที่ตามีญาติพี่น้องอยู่แทน

4.2.11 ความเชื่อเรื่องการรักษา

ในหมู่บ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับการรักษา ซึ่งเช่นเดียวกันกับหมู่บ้านอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ของรักษายังไม่มีนิยามที่ชัดเจน แต่ตามความคิดของชาวบ้านหนองใหญ่เชื่อว่า ของรักษา คือ สิ่งของหรือมีที่คุ้มครองและรักษาชีวิตของครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ในที่นี้รวมถึงการดูแลสุขภาพด้วย เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจและที่พึ่งพาอาศัย และเข้าใจว่าของรักษาเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่รักษาครอบครัวให้ปลอดภัย และถ้าของรักษาไม่เก่งพอ อาจทำให้สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยหรือประสบภัยพิบัติต่างๆ ได้

ข้อมูลจากแบบสอบถามในการศึกษาครั้งนี้ทั้งหมด 66 ครอบครัวพบว่า 43 ครอบครัวหรือร้อยละ 65 มีของรักษาขึ้นอยู่กับการพระธรรม อีก 17 ครอบครัวหรือร้อยละ 26 ขึ้นอยู่กับแม่ธรณี 58 ครอบครัวหรือร้อยละ 88 ขึ้นอยู่กับผีฟ้า และอีก 4 ครอบครัวหรือร้อยละ 6 ขึ้นอยู่กับธรรม และอีก 1 ครอบครัวตอบว่าไม่มีของรักษา จากตัวเลขจะเห็นว่า ครอบครัวส่วนใหญ่มีของรักษาอยู่ 2 ประเภท เช่น มีทั้งคุณพระธรรมและผีฟ้า หรือมีแม่ธรณีกับผีฟ้า เป็นต้น ส่วนครอบครัวที่ไม่มีของรักษานั้น ได้จากการสัมภาษณ์สามีที่เป็นชาวภาคใต้ ส่วนภรรยาซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านไม่อยู่ จึงตอบว่าไม่รู้จัก

จึงกล่าวได้ว่าทุกครอบครัวในหมู่บ้านต่างก็มีของรักษาประจำครอบครัว ซึ่งได้แก่ ผีฟ้า คุณพระธรรม แม่ธรณี และธรรม และนิยมมีของรักษาร่วมกัน 2 ประเภท โดยกล่าวว่า "ของรักษาแต่ละประเภทก็รักษาครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ถ้ามีของรักษาหลายประเภทก็จะคุ้มครองครอบครัวได้มากขึ้น" อย่างไรก็ตาม แม้ว่าครอบครัวสามารถมีของรักษาได้มากกว่าหนึ่งประเภทขึ้นไป แต่ของรักษาบางประเภทก็ไม่สามารถอยู่ด้วยกันได้ เช่น ผีฟ้าไม่สามารถอยู่ร่วมกับธรรมได้ และคุณพระธรรมก็ไม่สามารถอยู่ร่วมกับแม่ธรณีได้เช่นกัน ดังนั้น ถ้าครอบครัวใดมีของรักษาเป็นผีฟ้า อาจมีของรักษาอื่นรวมอยู่ด้วย เช่น คุณพระ

ภาพที่ 5 ตัวอย่างการสืบทอดของรักษา

ธรรมหรือแม่ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ยกเว้นธรรม และถ้าครอบครัวใดมีของรักษาเป็นธรรม อาจอยู่ร่วมกับของรักษาอื่น เช่น คุณพระธรรมหรือแม่ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ยกเว้นพี่ฟ้า ดังนั้น ของรักษายังแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1) ของรักษาระดับตระกูล

ของรักษาประเภทคุณพระธรรมและแม่ธรรมถือว่าเป็นของรักษาระดับตระกูล ซึ่งตระกูลในที่นี้เป็นการนับญาติสายผู้หญิง ของรักษาระดับตระกูลนี้จะสืบทอดจากแม่สู่ลูกทั้งชายและหญิง แต่ถ้าเป็นชายเมื่อแต่งงานแล้วแม้ว่าจะมีของรักษาเป็นประเภทเดิมที่ได้มาจากแม่ แต่เมื่อมีลูกแล้ว ของรักษาของลูกจะเป็นประเภทเดียวกันกับของภรรยา ดังภาพที่ 3 จะเห็นได้ว่า แม่มีของรักษาเป็นคุณพระธรรม ลูกของแม่ทั้งชายและหญิงก็จะมีของรักษาเป็นคุณพระธรรมด้วย เมื่อลูกสาวแต่งงานแล้ว ลูกของลูกสาวทั้งชายและหญิงก็จะมีของรักษาเป็นคุณพระธรรมด้วย ส่วนสามีนั้นจะยังมีของรักษาเดิมที่ได้มาที่บ้านของตนเอง

การสืบทอดของรักษาเช่นนี้เป็นไปโดยอัตโนมัติ เมื่อมีลูกเกิดขึ้นใหม่ก็จะขึ้นอยู่กับของรักษานั้น ๆทันที คนที่มีฐานะเป็นแม่จึงมีหน้าที่ดูแลของรักษา และจะบอกกล่าวกับผู้ดูแลของรักษาว่าซื้อให้ลูก ๆ ที่เกิดมาได้ขึ้นอยู่กับของรักษานั้นด้วย ตลอดจนบอกให้ลูกๆที่เกิดมาได้ทราบว่าตนเองมีของรักษาเป็นประเภทใด แล้วให้ช่วยกันดูแลรักษาสืบไป

ของรักษาที่เป็นคุณพระธรรมจะมีฮ่าน(หิ้ง) บูชาอยู่ที่บ้านของญาติที่เป็นผู้เริ่มต้นสายตระกูล ผู้หญิงที่อยู่ในบ้านนั้นจะทำหน้าที่ในการดูแลฮ่านดังกล่าว ซึ่งก็คือลูกสาวคนสุดท้ายที่มักได้ทำหน้าที่ดูแลพ่อแม่และได้รับสืบทอดตำแหน่งนั้นมา ในฮ่านคุณพระธรรม ประกอบไปด้วย พระพุทธรูป จันท้าและจันแปด ดอกไม้และเทียน ผู้ที่มีหน้าที่ดูแลจะคอยถวายจันท้าและจันแปดให้กับฮ่านทุกวันพระน้อยและวันพระใหญ่ คือ วันขึ้นและวันแรม 7 ค่ำ 8 ค่ำ 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ และเมื่อถึงวันพฤหัสบดีในเดือนหกของทุกปี ลูกหลานที่มีของรักษาเป็นคุณพระธรรมก็จะนำเทียนคนละ 1 คู่ ดอกไม้ พร้อมเงินอีก 1 บาทหรือมากกว่า น้ำตาลหรือขนมมาถวายที่ฮ่าน ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลฮ่านจะรับเอาไว้แล้วนำมาทำขนมหวานและปลงพาศั่ว นอกจากผู้ดูแลฮ่านจะเป็นผู้หญิงที่อาวุโสในบ้านที่มีฮ่านตั้งอยู่แล้ว ยังให้ผู้ชายที่อาวุโสที่สุดในตระกูลซึ่งอยู่ในหมู่บ้านนั้น คอยช่วยเหลือดูแลของรักษาดังกล่าวด้วย เมื่อมีการถวายของผู้ชายคนนี้ก็สามารรถบอกกล่าวกับของรักษาได้ด้วย

ส่วนของรักษาที่เป็นแม่ธรณีจะไม่มีฮ่านเหมือนคุณพระธรรม ถือว่าแผ่นดินเป็นแม่ธรณีอยู่แล้ว ดังนั้น ในเดือนหก ผู้ที่มีของรักษาเป็นแม่ธรณีจะหยิบนั่นใส่หัวตนเองแล้วถวายพาศั่ว จะไม่มีการรวมกันถวายเหมือนคุณพระธรรม

ของรักษาในระดับตระกูลที่กล่าวมา ผู้ที่มีของรักษาประเภทใดประเภทหนึ่งแล้วจะเปลี่ยนไปมีของรักษาประเภทอื่นไม่ได้ กล่าวคือ ถ้าใครมีของรักษาเป็นคุณพระธรรมก็จะมีไปจนกว่าจะเสียชีวิตหรือเลิกนับถือไป ขณะเดียวกัน ถ้าใครมีของรักษาเป็นแม่ธรณีก็ต้องมีไปจนกว่าจะเสียชีวิตหรือเลิกนับถือไปทั้งหมด เช่นเดียวกัน

2) ของรักษาระดับบุคคลหรือครอบครัว

ของรักษาประเภทฟ้าและธรรม ถือว่าเป็นของรักษาระดับบุคคลหรือครอบครัว ของรักษาประเภทนี้จะทำหน้าที่ดูแลเฉพาะบุคคลหรือครอบครัวให้เป็นสุข ซึ่งต่างจากของรักษาในระดับตระกูลก็คือ สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความต้องการ กล่าวคือ ถ้าใครมีของรักษาเป็นธรรมอาจเปลี่ยนมานับถือผีฟ้าก็ได้ ในทำนองตรงข้ามใครที่นับถือผีฟ้าอยู่แล้วอาจเปลี่ยนมานับถือธรรมก็ได้ อย่างไรก็ตามของรักษาประเภทนี้ ส่วนใหญ่ก็มีสืบทอดมาสู่ลูกหลานคล้ายกับของรักษาในระดับตระกูล เนื่องจากเมื่อพ่อแม่ นับถือสิ่งใดก็จะให้ลูกหลานนับถือตามไปด้วย แต่ต่างกันไปไม่จำเป็นต้องสืบทอดเฉพาะทางสายผู้หญิงเท่านั้น ในครอบครัวเดียวกัน สมาชิกในครอบครัวสามารถมีของรักษาที่ต่างกันก็ได้ เช่นพ่อต้องการให้ลูกสาวมี

ตารางที่ 9 ประเภทของรักษาของชาวบ้านหนองใหญ่

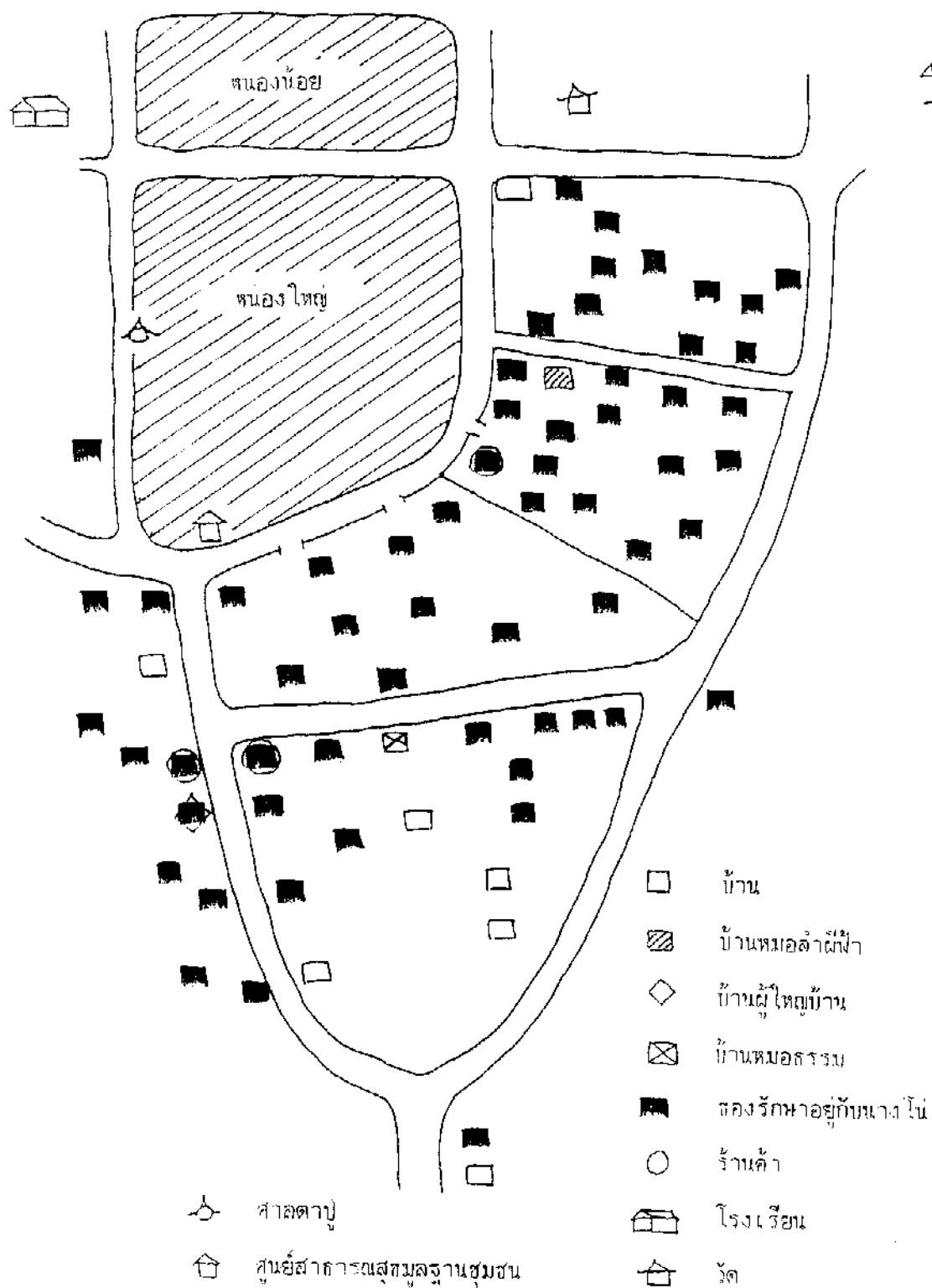
ประเภทการรักษา	ระดับการรักษา	การสืบทอด	การเปลี่ยนแปลง	ฮ่าน	การรวมกลุ่มทำพิธี
คุณพระธรรม	- ตระกูล	-ทางผู้หญิง	ไม่ได้	มี	มี
แม่ธรรม	- ตระกูล	-ทางผู้หญิง	ไม่ได้	ไม่มี	ไม่มี
ผีฟ้า	-บุคคลหรือ ครอบครัว	-เจ้าตัว เลือกได้	ได้	มี	มี
ธรรม	-บุคคลหรือ ครอบครัว	-เจ้าตัว เลือกได้	ได้	มี	มี

การรักษาเช่นเดียวกับตนก็สามารถทำได้ เมื่อมีสมาชิกของครอบครัวใหม่ เช่น ได้ลูกเขย ลูกสะใภ้ หรือมีลูกหลานที่เกิดใหม่ ก็จะนำเอาขันห้าและขันแปดไปบอกกล่าวกับของรักษาให้ช่วยดูแลสมาชิกใหม่ และสมาชิกใหม่ก็ยอมรับนับถือของรักษานั้นต่อไป

ของรักษาที่เป็นผีฟ้านี้มีผู้ดูแลฮ่านของผีฟ้า คือ หมอลำผีฟ้า ซึ่งจะมีฮ่านอยู่เฉพาะที่บ้านของตนเองเท่านั้น ส่วนของรักษาประเภทธรรมก็มีผู้ดูแลฮ่านธรรมคือ หมอธรรมซึ่งมีฮ่านอยู่เฉพาะที่บ้านของตนเองเช่นกัน ผู้ที่มีของรักษาเป็นผีฟ้าจะนำเอาดอกไม้ เทียน เงิน จำนวนหนึ่ง ฯลฯ ไปถวายฮ่านในวันขึ้น 15 ค่ำ ของเดือนสามและเดือนหก ส่วนผู้ที่มีของรักษาประเภทธรรม ก็จะนำสิ่งของไปถวายเช่นเดียวกันในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น ในวันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น

สรุปประเภทการรักษาของชาวบ้านหนองใหญ่ว่าดังตารางที่ 9

ในหมู่บ้านหนองใหญ่ปรากฏเห็นของรักษาอยู่เพียง 4 ประเภทดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ในหมู่บ้านอื่นจะพบว่า นอกจากของรักษาทั้ง 4 ประเภทที่กล่าวมา ชาวบ้านยังอ้างชื่อหัวหน้าครอบครัว ผีปู่ตา พ่อ พระ หลักบ้าน แม่ ว่าเป็นของรักษาได้อีก เนื่องจากของรักษา คือที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เมื่อนับถือสิ่งใดหรือบุคคลใดมาก เช่นพ่อแม่ ก็จะตอบว่าสิ่งหรือบุคคลเหล่านั้นเป็นของรักษาสำหรับตนเอง ซึ่งไม่ได้มีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีก

ภาพที่ 6 แผนที่แสดงครอบครัวในบ้านหนองใหญ่ ต.บ้านเหลียง อ.ฉวางน้อย จ.ขอนแก่น
ที่มีธงรักษาอยู่กับนางโน้

รุ่นหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวชาวบ้านหนองใหญ่คิดว่าไม่ใช่ลักษณะของรักษาที่ถาวร สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา และไม่เหมือนกัน จึงมีเฉพาะ 4 ประเภทดังที่กล่าวมา จากแบบสอบถาม พบว่า ชาวบ้านหนองใหญ่มีของรักษาขึ้นอยู่กับศัฟ้ามากที่สุด (ดูภาพที่ 6) ซึ่งมีนางโน้เป็นผู้ดูแลของรักษาดังกล่าวนั้น ส่วนผู้ที่มิของรักษาเป็นประเภทธรรมนั้นมียุ่จำนวนน้อย แม้จะพบว่ามีหมอธรรมอยู่ในหมู่บ้าน 1 คนก็ตาม นอกจากครอบครัวของหมอธรรมแล้ว มีเพียงครอบครัวของญาติของหมอธรรมอีก 1 ครอบครัวเท่านั้นที่มีของรักษาเป็นประเภทธรรม ส่วนอีก 2 ครอบครัวที่ขึ้นอยู่กับหมอธรรมที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านอื่นและเคยรักษาการเจ็บป่วยกับหมอธรรมผู้ใดแล้วหายเท่านั้น

ส่วนความแตกต่างระหว่างคุณพระธรรมกับธรรมนั้น ชาวบ้านบอกว่า คุณพระธรรมก็เหมือนพระพุทธรูปที่อยู่วัด ซึ่งพระพุทธรูปที่อยู่วัดนั้นเป็นของส่วนรวม ใครก็ไปนับถือได้ ส่วนคุณพระธรรมเป็นของเฉพาะตระกูล ซึ่งมีพระพุทธรูปองค์หนึ่งอยู่บนหิ้งคุณพระธรรม และจะดูแลรักษาเฉพาะคนที่อยู่ในตระกูลนี้เท่านั้น เมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์เพื่อสร้างเป็นหมู่บ้านใหม่ๆ ยังไม่มีการสร้างวัด ชาวบ้านก็จะถือคุณพระธรรมของตระกูลตนเองแทนการกราบไหว้พระที่วัด ส่วน "ธรรม" นั้นเกิดขึ้นที่หลังคุณพระธรรม ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธโดยตรง ถือว่าเป็นคาถาอาคมประเภทหนึ่งที่เป็นภาษาบาลี ส่วนหนึ่งคัดลอกมาจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งมีอำนาจในการขับไล่ผีร้ายได้

4.2.12 การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

และทางสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

ปัจจุบันนี้ สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและทางสังคมวัฒนธรรมของหมู่บ้านได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการพัฒนาของประเทศ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

ตารางที่ 10 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหมู่บ้านหนองใหญ่

ปีพ.ศ.	อายุของนางโน้	เหตุการณ์
2502	47	- เริ่มปลูกบ่อ

ตารางที่ 10 การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหมู่บ้านหนองใหญ่ (ต่อ)

ปีพ.ศ.	อายุของนางโน	เหตุการณ์
2508	53	-เริ่มปลูกมันสำปะหลัง
2512	57	-สร้างสถานีนอนมัย ตำบลก้านเหลือง
2514	59	-ตั้งโรงสีแห่งแรก
2515	60	-สร้างสถานีนอนมัย ตำบลแวงน้อย
2519	64	-ประกาศเขตป่าสงวน
2520	65	-สร้างถนนลาดยาง อ.พล-อ.แวงน้อย
2521	66	-เริ่มไปทำงานกรุงเทพฯ -ตั้งโรงสีแห่งที่ 2
2526	71	-สร้างโรงพยาบาลแวงน้อย
2527	72	-สร้างถนน รพช. อ.แวงน้อย-บ.โสกน้ำขาว
2529	74	-เริ่มไปทำงานต่างประเทศ
2531	76	-มีไฟฟ้าใช้
2536	81	-มีน้ำประปาใช้

การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านหนองใหญ่ จากตารางจะเห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมได้ชัดในช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เนื่องจากได้รับผลกระทบจากนโยบายและ แผนพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐ ชีวิตของชาวบ้านเริ่มเข้าสู่ความทันสมัยมากขึ้น จะเห็นได้จากการ เปลี่ยนแปลงการทำมาหากินจากการทำการเกษตรคือปลูกข้าวและพืชผักอื่นเพื่อวัตถุประสงค์

ในการบริโภค เปลี่ยนมาปลูกปอเป็นพืชเศรษฐกิจในปีพ.ศ.2502 และปลูกมันสำปะหลังใน
ระยะต่อมาซึ่งที่ดินที่ใช้เพาะปลูกได้จากการขายที่ทำกินเข้าไปในป่า ในขณะที่ยังไม่มีกฎหมาย
หวงห้ามการบุกรุกป่าไม้ จนกระทั่งถึงปีพ.ศ.2519 จึงมีการประกาศเขตป่าสงวนขึ้น ทำให้
การปลูกพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านลดน้อยลง

การปลูกพืชเศรษฐกิจในช่วงนั้น ถือว่าเป็นการทำลายป่าไม้ลงอย่างรวดเร็ว เป็น
ยุคเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่ว่า ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจะมีสิ่งที่ลี้ลับ
และมีอำนาจเหนือธรรมชาติสถิตอยู่ ซึ่งจะคอยดูแลคุ้มครองในบริเวณนั้นๆ เช่น ผีป่า ผีนา
ผีเจ้าที่ เป็นต้น ถ้าผู้ใดเข้าไปปลุกกล้าอาจจะเกิดภัยอันตรายต่อตนเองและครอบครัวได้ แต่
เมื่อป่าไม้เสื่อมโทรมลง ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติก็ลดน้อยลง ผีป่าไม่มีที่อยู่อาศัย
อีกต่อไป ที่ดินก็ขาดความอุดมสมบูรณ์ ผีนาที่มีอำนาจน้อยลง แม้ว่าจะมีความเชื่อว่าผีเหล่านี้
เป็นสาเหตุโรคภัยไข้เจ็บได้ แต่ชาวบ้านก็ไม่กลัวอย่างสมัยก่อน

เมื่อทางรัฐประกาศเป็นเขตป่าสงวนแล้ว ชาวบ้านไม่มีที่ทำกินอันเป็นแหล่งหาราย
ได้ จึงหันมาอพยพแรงงานสู่เมืองใหญ่หรือต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันสาธารณูปโภค
ต่างๆอันเป็นบริการจากรัฐก็เข้าสู่ชนบทเพิ่มมากขึ้น มีการคมนาคมที่สะดวก ชาวบ้านมีไฟฟ้า
ใช้ และมีเครื่องทุ่นแรงที่ใช้ในการเกษตรมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีความจำเป็นที่ต้องใช้จ่าย
เงินเพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านก็ยังมีการอพยพแรงงานมากขึ้น กล่าวคือ การสร้างถนนลาดยาง
จากอำเภอพลถึงอำเภอแวงน้อย และการสร้างถนนรพช.จากอำเภอแวงน้อยถึงบ้านโสกน้ำ
ขาว ทำให้มีรถโดยสารวิ่งผ่านหมู่บ้าน และชาวบ้านหนองใหญ่ก็มีโอกาสเดินทางติดต่อกับ
ภายนอกชุมชนได้สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้มีโอกาสรับรู้ข่าวสารจากภายนอก และการมีโอกาส
เดินทางอพยพแรงงาน การได้รับสินค้าที่ทันสมัย ส่งผลต่อเครือข่ายทางสังคมของชาวบ้านที่
กว้างออกไปจากการอพยพครอบครัวและแรงงาน นอกจากนี้ การมีไฟฟ้า ทำให้ชาวบ้านได้
รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ มากขึ้น ตลอดจนโทรทัศน์ยังเป็นแหล่ง
บันเทิงชนิดใหม่ที่ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ค่านิยมของสังคมเมืองมากขึ้น การมีเครื่องทุ่นแรง
ทางการเกษตร เช่น โรงสีข้าว ทำให้ชาวบ้านมีเวลาว่างมากขึ้น

ลักษณะที่กล่าวมา ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งด้านเศรษฐกิจ
และทางสังคม กล่าวคือ ทำให้ชาวบ้านมีค่านิยมใหม่ มีการนับถือเงินตรามากขึ้น ให้ความสำคัญ
ต่อประเพณีและสิ่งดั้งเดิมน้อยลง เพราะทุกคนยุ่งกับการทำมาหากินมากและไม่มีเวลา

ส่วนรวมในงานของหมู่บ้าน และการอพยพแรงงานซึ่งเป็นกลุ่มหนุ่มสาวอันเป็นกลุ่มที่มีพลังสำคัญที่จะพัฒนาหมู่บ้านออกไป ทำให้หมู่บ้านขาดผู้นำที่จะพัฒนา ชาวบ้านที่เหลือส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ สตรีและเด็กที่ยังทำงานอยู่ในภาคเกษตรซึ่งได้ผลผลิตไม่พอต่อการบริโภคและอาศัยเงินจากสมาชิกในครอบครัวที่ไปทำงานยังต่างจังหวัด

การเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาแล้ว เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ไม่ยาวนานนัก (ตารางที่ 10) ฉะนั้นจึงมีผลต่อจิตใจของชาวบ้านอย่างมาก เนื่องจากต้องทำงานเพื่อหาเงิน ชาวบ้านทุกคนมีความลำบากจากการใช้ชีวิตประจำวัน เช่น เรื่องหนี้สิน ครอบครัวแตกแยก ซึ่งต่างก็ทำให้ชาวบ้านคิดมาก ชาวบ้านกล่าวบ่อยครั้งว่า "อยู่ชนบท ลำบาก ต้องทำงานหนัก แต่ได้เงินน้อย ไม่รู้จะทำอะไรดี" สุขภาพจิตของชาวบ้านไม่มั่นคงเหมือนตอนที่อยู่ในสังคมดั้งเดิมแล้ว

ส่วนในด้านสาธารณสุขนั้น สถานบริการด้านสาธารณสุขของรัฐได้ขยายมาสู่ในระดับอำเภอและตำบล คือมีโรงพยาบาลอำเภอและสถานอนามัย ชาวบ้านได้รับความสะดวกและมีบริการให้เลือกเพิ่มมากขึ้น ทั้งบริการแบบแผนพื้นบ้านที่มีอยู่และบริการแผนปัจจุบันที่รัฐจัดหาให้ตามสถานบริการดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งทำให้โรคที่เกิดจากเชื้อโรคน้อยลงอย่างชัดเจน การตายของทารกก็น้อยลง

4.3 หมอลำผีฟ้าในบ้านหนองใหญ่

ความเชื่อเรื่องผีฟ้าถือว่าเป็นของรักษาประเภทหนึ่งของชาวบ้านหนองใหญ่ ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่อดีต เมื่อนางโนซึ่งเป็นกรณีศึกษาหมอลำผีฟ้าครั้งนี้เกิดมาในปีพ.ศ. 2455 ก็มีของรักษายู่งกับคุณพระธรรมและผีฟ้าอยู่แล้ว และเมื่อหมู่บ้านหนองใหญ่ได้ตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2462 ยังไม่มีวัดที่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาและความเชื่อ แต่ได้มีการตั้งศาลตาปู่ตามความเชื่อในเรื่องผี ในปี พ.ศ. 2492 ชาวบ้านได้นับถือและยึดเป็นที่พึ่งทางจิตใจเพื่อต่อสู้กับภัยอันตรายกับอำนาจต่างๆที่ตนเองไม่เห็น มีเพียงจำที่คอยติดต่อกับผีตาปู่ให้คุ้มครองดูแลชาวบ้าน จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2505 นางโนจึงได้เป็นหมอลำผีฟ้าคนแรกและคนเดียวของหมู่บ้าน ชาวบ้านที่เคยพึ่งพาของรักษาประเภทอื่นหรือหมอลำผีฟ้าของหมู่บ้านอื่น ก็มารักษาและฝากครอบครัวให้มีของรักษาเป็นผีฟ้ากับนางโน ซึ่งก่อนที่จะมีนางโนเป็นหมอลำผีฟ้าของหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมีของรักษาขึ้นอยู่กับหมอลำผีฟ้าหรือของรักษาประเภทอื่นๆ จากผู้ดูแลของรักษาใน

หมู่บ้านอื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหมู่บ้านที่ตนเองเคยอาศัยอยู่ก่อนการอพยพมาบ้านหนองใหญ่ อันได้แก่หมู่บ้านใกล้เคียง นางโน้จึงเป็นศูนย์กลางของความเชื่อของชาวบ้านหนองใหญ่ ซึ่งเปรียบได้กับวัดของหมู่บ้านอื่น โดยเฉพาะเมื่อมีการสร้างวัดของหมู่บ้านขึ้นอย่างถาวร แต่ทว่าพระสงฆ์ที่จะมาจำพรรษาอยู่ที่วัดได้ยาก คำสั่งสอนของหมอลำมีฟ้าจึงทำหน้าที่แทนการเทศนาสั่งสอนของพระสงฆ์ ตลอดจนพิธีกรรมของหมอลำมีฟ้าบางประการก็อิงหลักพิธีกรรมทางพุทธศาสนาไว้มาก นอกจากนั้นการทำหน้าที่เป็นผู้รักษาพยาบาล ซึ่งยังประโยชน์ให้เห็นเป็นรูปธรรมแก่ชาวบ้านได้มาก นางโน้จึงเป็นหมอลำมีฟ้ารายหนึ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ

อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในบทบาทของหมอลำมีฟ้ามากขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เก็บรวบรวมข้อมูลส่วนตัวของหมอลำมีฟ้าหรือนางโน้ ตลอดจนข้อมูลส่วนตัวของหมอลำมีฟ้าในหมู่บ้านอื่นๆมานำเสนอ เพื่อชี้ให้เห็นถึงบทบาทและความแตกต่างของหมอลำมีฟ้าที่เลือกเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

4.3.1 ข้อมูลส่วนตัวของหมอลำมีฟ้า

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกหมอพื้นบ้านผู้หนึ่งเป็นกรณีศึกษา หมอพื้นบ้านดังกล่าว โดยทั่วไปเรียกว่า "หมอลำมีฟ้า" แต่ชาวบ้านในชุมชนที่ทำการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เรียกว่า "หมอลำทางเทิง" ซึ่งคำว่า "ทางเทิง" อันเป็นภาษาพื้นบ้านอีสานนี้หมายถึงข้างบน หรือบนฟ้า ดังนั้น "หมอลำทางเทิง" จึงมีความหมายเช่นเดียวกันกับ "หมอลำมีฟ้า" นั่นเอง

"หมอลำมีฟ้า" มีอยู่ด้วยกันหลายกลุ่มหลายสายและในแต่ละกลุ่มจะมีลักษณะเฉพาะซึ่งอาจแตกต่างหรือเหมือนกับกลุ่มอื่นๆก็ได้ ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลของ "หมอลำมีฟ้า" กลุ่มหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยหมอทั้งหมด 4 คน โดยเน้นศึกษาเพียง 1 คน อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ทราบถึงสภาพความเป็นอยู่ของหมอลำมีฟ้า ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอข้อมูลส่วนตัวบางประการของหมอลำอีก 3 คนมาประกอบในการศึกษาในครั้งนี้ด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.3.1.1 นางโน้

1) ประวัติความเป็นมา

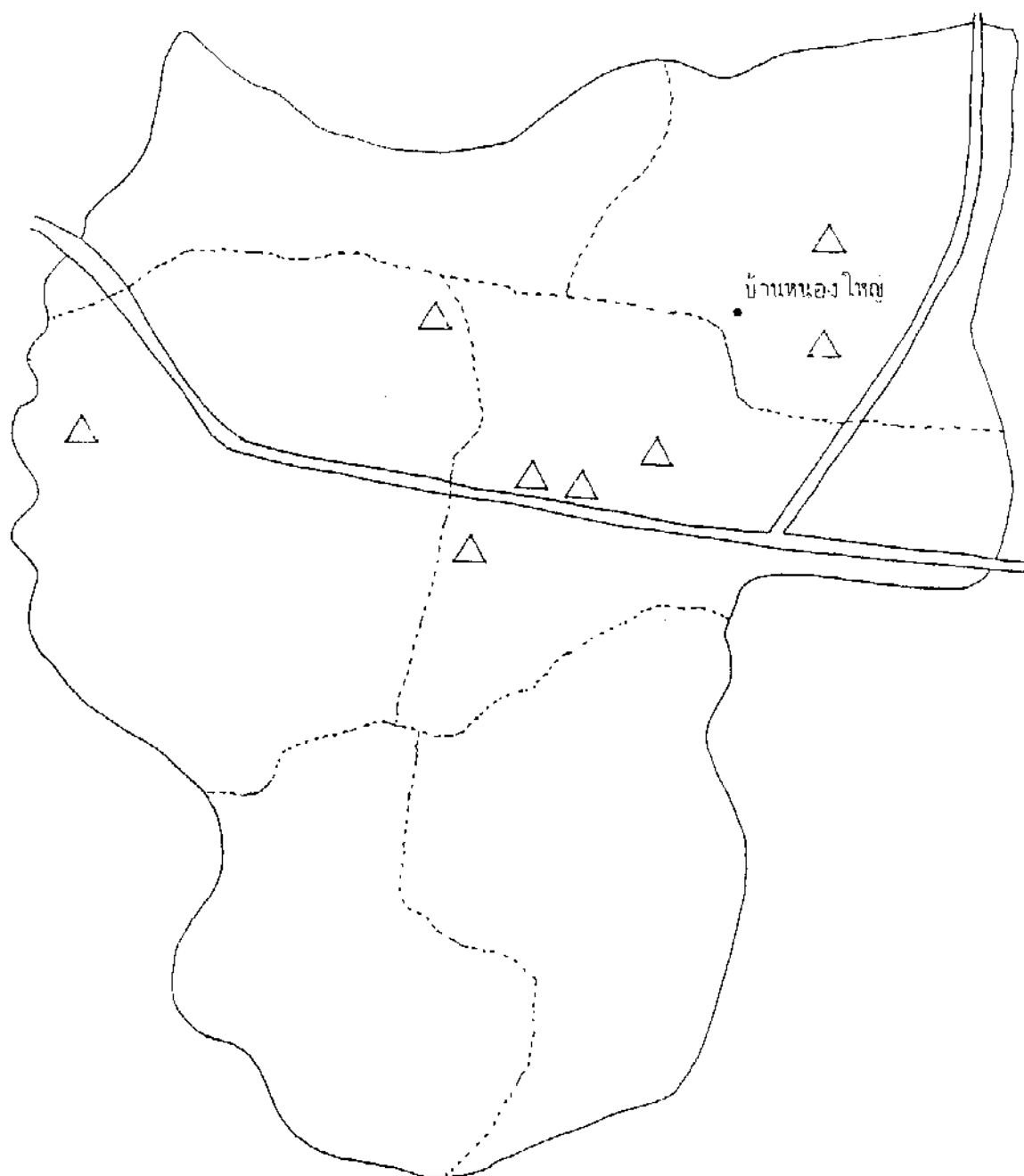
นางโน้ อายุ 82 ปี สำหรับการศึกษานั้น นางโน้เป็นผู้ไม่ได้เรียนหนังสือในระบบโรงเรียน บิดา ชื่อ นาย กี่ ซึ่งเป็นกำนันคนแรกของตำบลแวงน้อยและมีรยมาถึง 6 คน มี

บุตรธิดารวมกันถึง 22 คน นายก็แต่งงานกับแม่ของนางโนเป็นผู้เป็นภรรยาคนที่สองเมื่ออายุได้ 18 ปี มีบุตรธิดาที่เกิดจากแม่เดียวกัน 7 คน และแม่ของนางโนเป็นลูกสาวของผู้ใหญ่บ้าน ต่อมานายก็ได้รับเลือกขึ้นเป็นผู้ใหญ่บ้านแทนจนครบ 2 ปี จึงได้พาครอบครัวอพยพไปอยู่หมู่บ้านใหม่ปัจจุบันเรียกว่า "บ้านตลาด" และมีครอบครัวอื่นๆที่เป็นญาติพี่น้องของนางโนได้ อพยพติดตามไปด้วย เมื่อนางโนอายุได้ 7-8 ปี แม่ก็ถึงแก่กรรม หลังจากนั้นอีก 1 ปี พ่อของนางโนก็แต่งงานใหม่กับภรรยาคนที่ 3 นางโนจึงได้รับการอบรมสั่งสอนจากผู้ที่เป็นแม่เลี้ยงจนเติบโตเป็นสาว ต่อมาพ่อของนางโนก็ได้แต่งงานกับภรรยาคนที่ 4 จนถึงคนที่ 6 การแต่งงานของนายก็และจำนวนบุตรธิดาได้จากตารางที่ 11

ตารางที่ 11 การแต่งงานและจำนวนบุตรธิดาของนายก็

การแต่งงาน ครั้งที่	พื้นเพของภรรยา	จำนวนบุตรธิดา
1	คนบ้านคอนหัน	1
2	คนบ้านหนองแขม	7
3	คนบ้านหนองแก	7
4	คนบ้านก้านเหลือง	4
5	คนบ้านหนองคู	3
6	คนบ้านหนองแขม	0

เมื่อนางโนเติบโตขึ้นจนเป็นสาวได้แต่งงานกับนายจึง ซึ่งเป็นคนบ้านหนองแขม และมีบุตรธิดาด้วยกัน 6 คน แต่ยังคงมีชีวิตอยู่ 4 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 3 คน นางโนกับนายจึงได้อพยพมาอยู่บ้านหนองใหญ่หลังจากได้บุตรคนที่ 3 ในสมัยนั้นบ้านหนองใหญ่มีนต์เฉพาะครอบครัวที่อพยพมาอยู่ใหม่เพียง 4-5 ครอบครัวเท่านั้น จึงยังมีที่ดินให้จับจองได้มาก และพ่อจึงก็ได้เป็น "จ่า" คนแรกของบ้านหนองใหญ่ ซึ่งได้รับความนับถือจากชาวบ้านมาก

ภาพที่ 7 แผนที่อำเภอเวียงชัย จังหวัดขอนแก่น ที่แสดงหมู่บ้านที่ปลูก (พืชของนางโน)

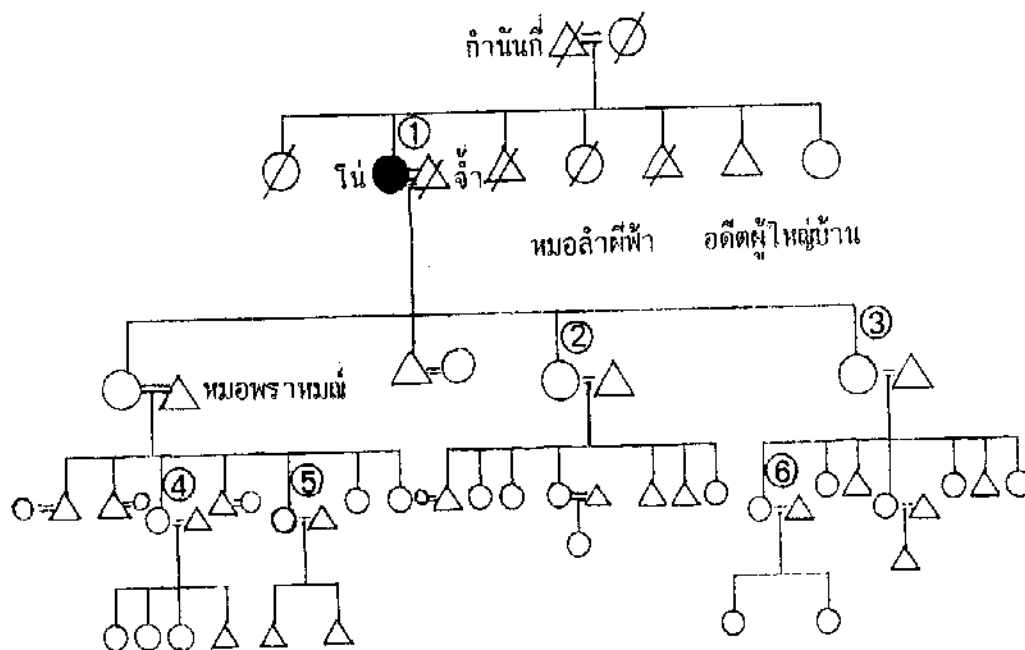
เลขอาศัยอยู่

- แนวเขตอำเภอ
- - - - - แนวเขตตำบล
- == ถนนหลวง

△ หมู่บ้านที่ปลูกพืชอาศัยอยู่

ลักษณะดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า นางโน มีพี่น้องอยู่จำนวนมากในตำบลเดียวกัน ซึ่งขอบเขตของตำบลในสมัยนั้นเปรียบได้กับขอบเขตของอำเภอในปัจจุบัน (ดูภาพที่ 7) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่านางโนมีญาติพี่น้องอยู่ทั่วทั้งอำเภอ และพ่อซึ่งเป็นบิดาของนางโนนั้นถึงแม้ว่าจะมีบุตรธิดาอยู่หลายคนก็ตาม แต่ทั้งหมดก็ได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดีและมีความรักใคร่สามัคคีกันมีการติดต่อไปมาหาสู่กันโดยตลอด จนถึงปัจจุบันนางโนได้กลายมาเป็นผู้อาวุโสมากที่สุดในการระดมญาติพี่น้องทั้งหมดที่ยังมีชีวิตอยู่ โน่ง ๆ แม้จะเป็นลูกกันคนละแม่ก็ให้ความเคารพนับถือนางโนมากและได้มาปรึกษาหารือเรื่องราวต่างๆกับนางโนอยู่เสมอ นอกจากนั้น นางโนยังเป็นผู้ที่เคยอยู่อาศัยในหลายหมู่บ้าน ในขณะที่บิดาของนางโนก็เป็นถึงกำนัน จึงทำให้นางโนเป็นที่รู้จักของผู้คนจำนวนมากที่อาศัยอยู่ในอำเภอเดียวกัน

2) ครอบครัวของนางโนในปัจจุบัน

○ : ผู้หญิง

△ : ผู้ชาย

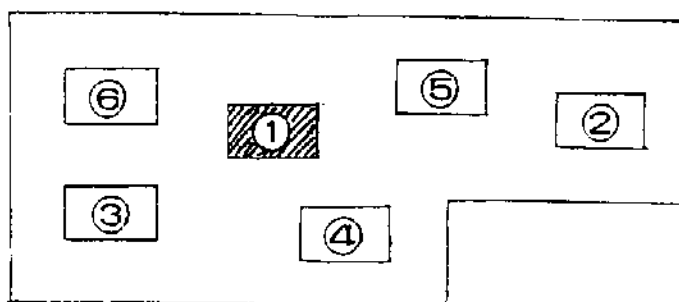
= : การแต่งงาน

/ : เสียชีวิตแล้ว

ภาพที่ 8 ครอบครัวและเครือญาติของนางโน

นางโนมีบุตรธิดาทั้งหมด 4 คน (ภาพที่ 8) และในปัจจุบันนี้นางโนอยู่กับครอบครัวของลูกสาวคนโต และในบริเวณเดียวกันก็มีครอบครัวของลูกสาวอีก 2 คน ปลุกบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกัน ส่วนลูกชายคนโตได้ไปแต่งงานและอยู่อาศัยกับภรรยาที่บ้านโลกใหญ่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกัน ลูกสาวคนโตของนางโนให้เหตุผลที่นางโนได้มาอาศัยอยู่กับครอบครัวตนเองว่า เพราะนางโนมีนิสัยไม่เหมือนคนอื่น คือเป็นคนพูดเก่ง และพูดจาโผงผางตรงไปตรงมาโดยไม่เกรงใจใคร เอาแต่ใจตนเองไม่ยอมรับฟังคำแนะนำของลูกสาว จนบางครั้งมีการตำหนิผู้อื่นบ่อย ๆ เช่น เมื่อลูกสาวของนางโนบอกว่าจะขายควายที่เป็นของลูกสาวนางโนเอง นางโนได้ตำหนิลูกสาวว่าการขายควายนั้นเป็นบาปและไม่อยากให้ขาย จนลูกสาวนางโนไม่สบายใจเมื่อได้ยินคำพูดเช่นนั้นของนางโน นางโนเป็นคนพูดตรงไปตรงมากับทุกคน ลูกสาวนางโนคนอื่น ๆ กลัวว่าสามีตนเองจะทรมานนางโนไม่ไหว ส่วนลูกสาวคนโตนั้นมีสามีเป็น "พราหมณ์" ซึ่งเป็นคนใจเย็นและใจดี ไม่เคยโกรธใคร เมื่อนางโนว่าอะไร เขาก็จะไม่สนใจและทำเฉยเสีย จึงทำให้สามารถอยู่กับนางโนได้ เรื่องนี้แสดงให้เห็นนิสัยส่วนหนึ่งของนางโนได้ดี

ปัจจุบันนี้คุ้มที่นางโนอาศัยอยู่มีอยู่ด้วยกัน 6 ครอบครัว ซึ่งต่างก็ล้วนเป็นลูกหลานของนางโนทั้งสิ้น บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนดูได้ตามภาพที่ 9 ครอบครัวทั้งหมดต่างก็ทำงานหรือทำกิจกรรมต่างๆโดยมีการช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี เช่น การทำมาหากิน การทอดผ้าบังสุกุล การทำบุญตามประเพณีก็จะมาทำร่วมกัน เป็นต้น และเมื่อถึงงานสงกรานต์ ลูกหลานของนางโนที่อยู่คุ้มเดียวกันก็จะมาทำพิธี "สรงน้ำผู้เฒ่า" ให้กับนางโนทุก ๆ ปี อันแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีอันแน่นแฟ้นของลูกหลานนางโนที่อยู่ในคุ้มเดียวกัน

ภาพที่ 9 การตั้งบ้านเรือนในคุ้มของนางโน

3) สมาชิกในครอบครัว อาชีพ การถือครองที่ดิน และรายได้

จากภาพที่ 9 มีครอบครัวที่เป็นลูกหลานของนางโน่ตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ได้ดังต่อไปนี้

ครอบครัวที่ 1 (หลังที่ 1 ในภาพที่ 9) นางโน่อาศัยอยู่กับครอบครัวของลูกสาวคนโต ปัจจุบันอายุได้ 60 ปี พร้อมกับสามีของลูกสาวอายุ 61 ปี ลูกสาวคนโตและสามีมีบุตรธิดาทั้งหมด 7 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 4 คน แต่งงานและแยกครอบครัวแล้ว 5 คน โดยผู้ชายทั้งหมดแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันแล้วย้ายไปอยู่บ้านภรรยา ส่วนผู้หญิงแต่งงานแล้ว 2 คน และปลูกบ้านอยู่หลังที่ 4 และหลังที่ 5 (จะอธิบายรายละเอียดในครอบครัวที่ 4 และ 5) ที่เหลืออีก 2 คน ยังไม่แต่งงานแต่ออกไปทำงานเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ ตั้งแต่จบชั้น ป.6 ดังนั้นบ้านที่นางโน่อยู่จึงมีแต่ผู้สูงอายุ คือ นางโน่ บุตรสาวและบุตรเขยเท่านั้น

อาชีพหลักของครอบครัวคือการทำนา ซึ่งมีที่นาอยู่ 34 ไร่ มีควาย 5 ตัว ไร่ ประมาณ 20 ตัว นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการทำงานของหลานสาว 2 คน ที่ไปทำงานกรุงเทพฯ ดังที่กล่าวมาแล้ว และเงินรายได้จากการเป็นหมอพร้าหม่มของบุตรเขยกับเงินรายได้จากการเป็น "หมอลำผีฟ้า" ของนางโน่

ครอบครัวที่ 2 (หลังที่ 2 ในภาพที่ 9) เป็นครอบครัวของลูกสาวคนที่ 2 ของนางโน่ ปัจจุบันอายุได้ 53 ปี อยู่กับสามีอายุ 54 ปี มีบุตรธิดาทั้งหมด 7 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 4 คน ลูกชายคนแรกแต่งงานแล้วออกไปอยู่บ้านภรรยา ลูกสาวคนที่ 3 แต่งงานแล้วอยู่กับพ่อแม่ที่บ้าน ส่วนสามีของลูกสาวคนนี้ กับลูกอีก 4 คนไปทำงานอยู่กรุงเทพฯ ยกเว้นลูกสาวคนสุดท้ายที่อยู่บ้านกับพ่อแม่และช่วยพ่อแม่ทำนา ซึ่งมีที่นาอยู่ 23 ไร่ มีวัว 3 ตัว ควาย 3 ตัว และไก่อีกประมาณ 10 ตัว รายได้ของครอบครัวนอกจากจะได้จากการทำนาแล้ว ยังได้จากการไปทำงานรับจ้างของลูกๆ ที่อยู่กรุงเทพฯ อีกด้วย

ครอบครัวที่ 3 (หลังที่ 3 ในภาพที่ 9) เป็นครอบครัวของลูกสาวคนที่ 3 ของนางโน่ ปัจจุบันอายุ 48 ปี สามีอายุ 50 ปี มีบุตรธิดาทั้งหมด 7 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 5 คน ลูกสาวคนโตแต่งงานแล้วปลูกบ้านอยู่หลังที่ 6 ลูกสาวคนที่ 3 แต่งงานแล้วอยู่กับพ่อแม่ ส่วนสามีของลูกสาวคนนี้และลูกอีก 4 คน ไปทำงานที่กรุงเทพฯ เช่นเดียวกันกับครอบครัวที่ 2 และมีลูกสาวคนสุดท้ายยังอยู่ที่บ้านช่วยพ่อแม่ทำนาเช่นเดียวกัน ครอบครัวนี้มีที่นาอยู่ 10 ไร่ มีควาย 3 ตัวและไก่อีกประมาณ 10 ตัว

ครอบครัวที่ 4 (หลังที่ 4 ในภาพที่ 9) เป็นครอบครัวของลูกสาวคนโตของครอบครัวที่ 1 ปัจจุบันอายุ 36 ปี สามีอายุ 38 ปี มีบุตรธิดาทั้งหมด 4 คน ยังไม่แต่งงาน ลูกสาวคนโตไปทำงานเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ ส่วนคนอื่น ๆ ยังเรียนหนังสืออยู่ที่บ้าน ครอบครัวนี้มีที่นาอยู่ 7 ไร่ และมีที่นาที่คนอื่นเอามาจำนองไว้อีก 20 ไร่ มีวัว 3 ตัว ควาย 2 ตัว และไก่อีกประมาณ 20 ตัว รายได้ของครอบครัวนอกจากการทำนาแล้ว ยังได้จากการไปทำงานรับจ้างของลูกสาวและการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมซึ่งทำร่วมกับครอบครัวที่ 1 แล้วแบ่งผลผลิตกัน

ครอบครัวที่ 5 (หลังที่ 5 ในภาพที่ 9) เป็นครอบครัวของลูกสาวคนที่ 2 ของครอบครัวที่ 1 ปัจจุบันอายุ 28 ปี สามีอายุ 32 ปี มีบุตร 2 คน ยังเรียนหนังสืออยู่ ครอบครัวนี้ยังไม่มีที่นา แต่ได้ทำนาาร่วมกันกับครอบครัวที่ 1 สามีไปทำงานที่ประเทศไต้หวัน โดยกู้เงินจากธนาคารเป็นค่าเดินทางและเอาที่ดินของครอบครัวที่ 1 ไปลั่นประกันไว้กับธนาคาร

ครอบครัวที่ 6 (หลังที่ 6 ในภาพที่ 9) เป็นครอบครัวของลูกสาวคนโตของครอบครัวที่ 3 ปัจจุบันอายุ 30 ปี สามีอายุ 33 ปี มีบุตร 2 คน ยังเรียนหนังสืออยู่ มีที่นา 13 ไร่ วัว 1 ตัว ควาย 2 ตัว และไก่อีกประมาณ 30 ตัว รายได้ของครอบครัวนอกจากการทำนาแล้ว ยังมีรายได้จากสามีไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ ในช่วงฤดูแล้งอีกด้วย

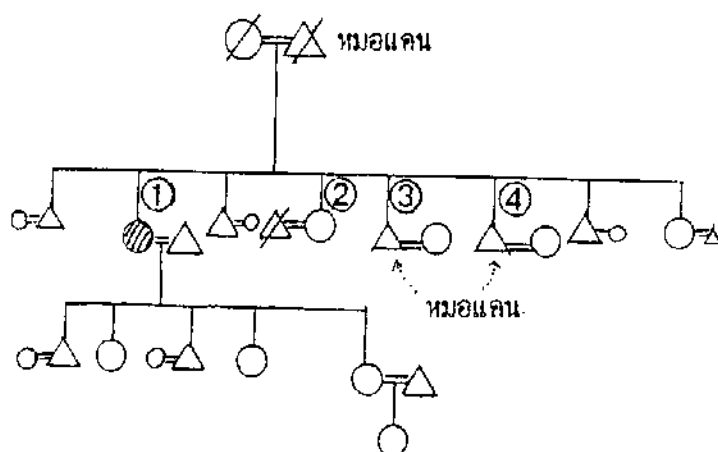
จากลักษณะของครอบครัวทั้งหมดที่กล่าวมา เมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวในหมู่บ้านในหมู่บ้านแล้ว พบว่า การถือครองที่ดินของคุ่มนี้มีจำนวนไม่มาก คือโดยทั่วไปหมู่บ้านมีการถือครองที่ดินเฉลี่ยประมาณ 17-18 ไร่ แม้จะเห็นว่าครอบครัวที่ 1 มีที่นาถึง 34 ไร่ แต่เป็นที่นาที่ยังไม่ได้แบ่งให้ลูกสาว และถ้ามีการแบ่งแล้วคงจะเหลือน้อยลง ในขณะที่ที่ดินในหมู่บ้านไม่มีให้จับจองได้อีกและหาซื้อได้ยาก ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากการถือครองที่ดินแล้ว เห็นได้ว่า ครอบครัวของ "หมอลำผีฟ้า" มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง คืออยู่ในระดับปานกลางเมื่อเทียบกับครอบครัวอื่นๆ อย่างไรก็ตามครอบครัวยังมีรายได้พิเศษอีกจากค่ารักษาผู้ป่วยของ "หมอลำผีฟ้า" และค่า "ขัน" หรือค่าการทำพิธีพราหมณ์ของลูกเขยที่เป็นหมอพราหมณ์ ซึ่งแต่ละครั้งโดยเฉลี่ยแล้วจะมีรายได้ประมาณ 20 -30 บาท แล้วแต่ผู้ที่มาเชิญไปทำพิธีจะให้ ช่วงเวลาที่มีรายได้ก็คือช่วงที่คนในหมู่บ้านจะเดินทางไปทำงานต่างถิ่นหรือช่วงที่มีการขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งมีโอกาสได้ทำพิธีพราหมณ์มาก ส่วนค่ารักษาผู้ป่วยของหมอลำผีฟ้า นั้น โดยปกติจะได้รับเพียง 4.25 บาทต่อการทำพิธีหนึ่งครั้งเท่านั้น ซึ่งเป็นค่าที่

กำหนดไว้เฉพาะไม่สามารถเรียกได้มากกว่านี้ แต่ในหมู่บ้านจะมีการทำพิธี "ลงช่วง" ปีละสองครั้ง ในช่วงนี้สามารถรับเงินได้มากกว่าอัตราที่กำหนดไว้ซึ่งตามแต่ผู้ที่ต้องการจะให้มากน้อยเท่าใดก็ได้ จากการสังเกตของผู้ศึกษา พบว่า นางโนมีรายได้จากการเป็น "หมอไล่ผีฟ้า" ประมาณปีละ 2 หมื่นบาท ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป

4.3.1.2 นางบัว

นางบัว อายุ 68 ปี การศึกษาเป็นผู้ไม่ได้เรียนหนังสือในระบบโรงเรียน เกิดที่บ้านหนองแวง ตอนเด็กๆครอบครัวอพยพไปอยู่บ้านหนองใหญ่ช่วงเวลาหนึ่งก่อนที่จะย้ายมาอยู่ที่บ้านตลาด

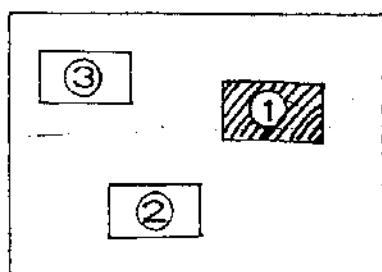
1) ครอบครัวของนางบัว

ภาพที่ 10 ครอบครัวและเครือญาติของนางบัว

พ่อของนางบัวเป็นหมอลั่นมีอาชีพเป่าแคนและสามารถทำแคนได้ด้วย มีลูกทั้งหมด 8 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 3 คน (ภาพที่ 10) นางบัวเป็นลูกสาวคนโต พี่น้องคนอื่นๆ ต่างก็แต่งงานแล้วแยกย้ายกันไปอยู่ที่ต่าง ๆ และที่ยังคงอาศัยอยู่หมู่บ้านเดียวกันกับนางบัวคือ น้องสาวคนหนึ่งแต่งงานแล้วสามีตาย ได้ปลูกบ้านอาศัยอยู่บริเวณเดียวกันกับนางบัว เมื่อดูจากภาพที่ 11 แล้วจะเป็นบ้านหลังที่ 2 น้องชายอีกคนหนึ่ง ไปอยู่ที่บ้านภรรยาที่คุ้มเหนือของหมู่บ้านเดียวกัน (ครอบครัวที่ 4 ในภาพที่ 10) ส่วนน้องชายอีกคนหนึ่งแต่งงาน

และปลูกบ้านอาศัยอยู่ในคุ้มเดียวกันกับนางบัวคือบ้านหลังที่ 3 น้องชายทั้งสองคนนี้ได้สืบทอดการเป็นหมอแคนจากพ่อและมีอาชีพเป่าแคนในคณะหมอลำที่อยู่ตำบลเดียวกัน เมื่อมีผู้มาว่าจ้างคณะหมอลำให้ไปแสดง ทั้งสองคนก็จะติดตามไปแสดงด้วยเสมอ ส่วนครอบครัวของนางบัวนั้นนางบัวมีสามี ปัจจุบันอายุ 70 ปี มีบุตรธิดา 5 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 3 คน ลูกชายทั้งสองคนแต่งงานแล้วย้ายไปอยู่บ้านภรรยาที่หมู่บ้านอื่น ลูกสาวคนโตยังไม่แต่งงานและอยู่กับพ่อแม่ ลูกสาวอีกคนหนึ่งยังไม่แต่งงานแต่ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ส่วนลูกสาวคนสุดท้องแต่งงานแล้วยังคงอาศัยอยู่กับพ่อแม่

ภาพที่ 11 การตั้งบ้านเรือนในคุ้มของนางบัว

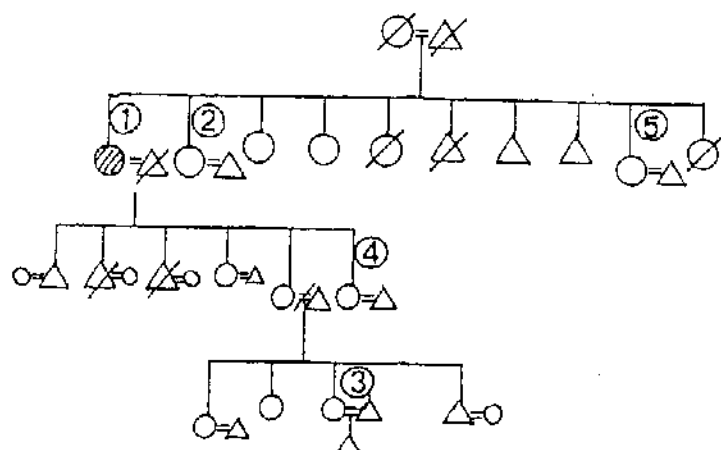
2) อาชีพ การถือครองที่ดิน และรายได้

ครอบครัวของนางบัวเคยมีที่นาอยู่ 12 ไร่ แต่นำไปขายแล้วแบ่งเงินให้กับลูกชาย ปัจจุบันเหลือเพียง 3 ไร่ สามารถทำนาได้เพียงปีละครั้ง ทำให้ไม่พอบริโภคในครอบครัวได้ครบตลอดปี มีควาย 1 ตัว วัว 3 ตัว รายได้ส่วนใหญ่มาจากการไปทำงานรับจ้างที่กรุงเทพฯ ของลูกสาว และการขับรถจักรยานยนต์รับจ้างของลูกชาย นอกจากนั้นยังมีรายได้จากการทอดผ้าไหมขายบ้าง และการเป็นหมอลำมีฟ้า

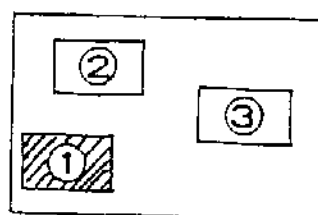
4.3.1.3 นางพัน

นางพันอายุ 82 ปี การศึกษาไม่เคยได้เรียนหนังสือในระบบโรงเรียน เกิดที่อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เมื่ออายุได้ 15-16 ปี ได้อพยพมาอยู่บ้านโคกใหญ่ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ปัจจุบัน

1) ครอบครัวของนางพัน

ภาพที่ 12 ครอบครัวและเครือญาติของนางพัน

ภาพที่ 13 การดั่งบ้านเรือนของนางพัน

นางพันเป็นลูกสาวคนโต และมีน้อง 9 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 6 คน น้องสาวสองคนแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน คือครอบครัวที่ 2 อยู่บ้านหลังที่ 2 (ภาพที่ 12 และ 13) และครอบครัวที่ 5 แต่ไม่ได้อยู่ในคุ้มเดียวกัน ส่วนน้องคนอื่น ๆ ได้แต่งงานและอพยพไปอยู่หมู่บ้านอื่น มีน้องชายคนสุดท้ายเองเท่านั้นที่ยังบวชเป็นพระ ปัจจุบันเป็นที่เคารพนับถือของผู้คนในอำเภอมาก นางพันแต่งงานแล้ว แต่สามีได้เสียชีวิตเมื่อนางพันอายุเพียง 36 ปี มีลูกด้วยกันทั้งหมด 6 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 3 คน และปัจจุบันลูกชายจำนวน 2 คนได้เสียชีวิตแล้ว ที่เหลือก็ได้แต่งงานโดยมีครอบครัวของลูกสาวคนที่สองซึ่งหย่ากับสามีอาศัยร่วมอยู่ด้วย และมีลูกอยู่ 4 คน ลูกสาวคนสุดท้ายแต่งงานแล้วกับคนในหมู่บ้านเดียวกันแล้วแยกครอบครัวไปอยู่กับสามี แต่ไม่ได้อยู่ในคุ้มเดียวกัน คือครอบครัวที่ 4 ที่เหลือก็อพยพไปอยู่จังหวัดอื่น หลานสาวของนางพันคนหนึ่งได้แต่งงานแล้วลูกบ้านอยู่ในคุ้มเดียวกันกับนางพัน (หลังที่ 3 ในภาพที่ 13) แต่ส่วนใหญ่จะออกไปทำงานอยู่กรุงเทพฯ โดยปกติแล้ว

นางพันกับลูกสาวคนที่สองจะมีหน้าที่เลี้ยงลูกหลานให้กับลูกหลานที่ไปทำงานกรุงเทพฯ

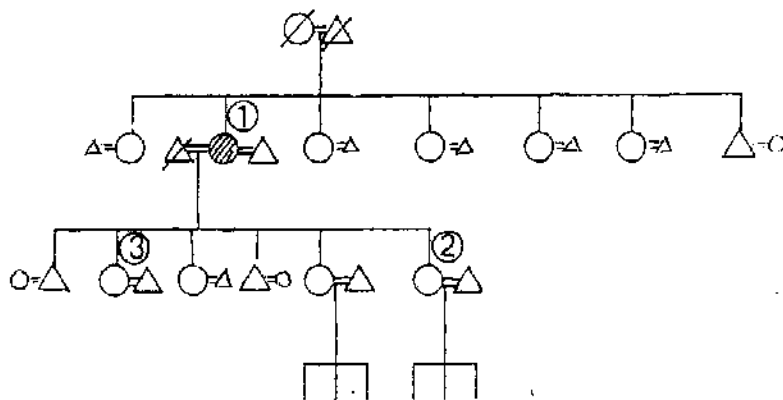
2) อาชีพ การถือครองที่ดิน และรายได้ของครอบครัวนางพัน

นางพันเดิมมีที่นาอยู่ 10 ไร่ และได้แบ่งให้ลูกหมดแล้ว เนื่องจากตนเองไม่มีผู้ใดช่วยทำนาและเลี้ยงสัตว์ วัควายที่มีก็นำไปขายหมด ปัจจุบันนี้รายได้ของครอบครัวมาจากหลาน(คือลูกสาวของลูกสาวคนที่สอง)ที่ไปทำงานอยู่กรุงเทพฯ และรายได้จากการเป็นหมอลำผีฟ้าที่ไม่มากนัก เนื่องจากมีอายุมากแล้ว ร่างกายก็ไม่แข็งแรง จึงไม่ค่อยมีคนมาหาในพิธี "ลงช่วง" หรือมารับบริการรักษา

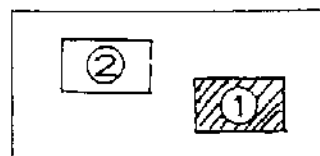
4.3.1.4 นางบาง

นางบางอายุ 75 ปี ไม่ได้เรียนหนังสือในระบบโรงเรียน เกิดที่บ้านหนองไฮม อำเภอดงหลวง จังหวัดขอนแก่น ในช่วงที่ยังเด็กครอบครัวได้พาอพยพมาอยู่บ้านหนองแกจนกระทั่งปัจจุบัน

1) ครอบครัว

ภาพที่ 14 ครอบครัวและเครือญาติของนางบาง

ภาพที่ 15 การตั้งบ้านเรือนของนางบาง

นางบางมีพี่น้องด้วยกันทั้งหมด 7 คน นางบางเป็นลูกสาวคนที่สอง (ภาพที่ 14) พี่น้องคนอื่น ๆ ของนางบางได้อพยพจากบ้านหนองแกไปอยู่ที่อื่นหมดแล้ว จึงไม่มีพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน นางบางแต่งงานครั้งแรกมีบุตรธิดา 6 คน เป็นชาย 2 คน หญิง 4 คน แล้วสามีก็เสียชีวิต ต่อมาเมื่อนางอายุได้ 41 ปีก็แต่งงานกับสามีคนใหม่จนถึงปัจจุบัน ยังไม่มีบุตรด้วยกัน ลูกสาวคนโตของนางบางแต่งงานแล้วและอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแต่อยู่คนละคุ้ม ลูกสาวคนที่สามแต่งงานแล้วอาศัยอยู่บ้านหลังเดียวกันกับนางบาง และลูกสาวคนสุดท้ายแต่งงานแล้วอาศัยอยู่กับลูกพี่ลูกน้องในคุ้มเดียวกันกับนางบาง (หลังที่ 2 ในภาพที่ 15) ส่วนลูกคนอื่น ๆ แต่งงานแล้วก็ได้อพยพออกไปอยู่หมู่บ้านอื่น

2) อาชีพ การถือครองที่ดิน และรายได้ของครอบครัวนางบาง

นางบางมีที่ดินอยู่ 50 ไร่ ยังไม่ได้แบ่งให้ลูก ๆ ในช่วงฤดูการทำนาปลูกพืชที่ทำงานอยู่กรุงเทพฯจะกลับมาช่วยทำนา มีควาย 1 ตัว วัว 4 ตัว นอกจากรายได้จากการทำนาแล้วยังมีรายได้จากการเป็นหมอลำผีฟ้าและจากการทอผ้าขายบางส่วน

เมื่อดูสภาพความเป็นอยู่ของหมอลำผีฟ้าทั้ง 4 คนที่กล่าวมาแล้ว พบว่ามีลักษณะที่เหมือนกันหลายประเด็นด้วยกัน คือทุกคนมีอาชีพหลักคือการทำนา และมีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง หรือยากจน จำนวนที่ดินที่ถือกรรมสิทธิ์มีไม่มาก ต้องอาศัยรายได้จากการทำงานรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรม หมอลำผีฟ้าทั้ง 4 คนอพยพมาอยู่ในหมู่บ้านที่อยู่ปัจจุบัน เมื่อเริ่มอพยพเข้ามายังมีบริเวณที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีที่ดินทำกินมาก สภาพเช่นนี้ทำให้คนในชุมชนที่อพยพเข้ามาเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ อย่างไรก็ตามลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด แสดงให้เห็นความเหมือนระหว่างหมอลำผีฟ้ากับคนทั่วไป หมอลำผีฟ้าไม่ต่างจากคนทั่วไปที่อยู่ในหมู่บ้าน